

Öztürk, Emine (2018). "Türkiye ve Fransa'da 1968: Fransa'daki Mayıs Ayaklanmasını Başlatan Öğrenci Hareketinden Farklı Yönleriyle Türkiye'de Sosyalist Öğrenci Hareketi". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 19, S. 34, s. 371-415.

DOI: 10.21550/sosbilder.337844

TÜRKİYE VE FRANSA'DA 1968: FRANSA'DAKİ MAYIS AYAKLANMASINI BAŞLATAN ÖĞRENCİ HAREKETİNDEN FARKLI YÖNLERİYLE TÜRKİYE'DE SOSYALİST ÖĞRENCİ HAREKETİ

Emine ÖZTÜRK*

Gönderim Tarihi: Eylül 2017

Kabul Tarihi: Ekim 2017

ÖZET

Bu çalışma, 1960'ların sonlarında Türkiye'nin siyasal ve toplumsal hayatında önemli bir yeri bulunan sosyalist öğrenci hareketinin, Fransa'daki Mayıs '68 ayaklanmasını başlatan öğrenci hareketinden farklı yönlerini ortaya koymayı hedefleyen bir karşılaştırma denemesidir. Bu iki ülkedeki öğrenci hareketlerinin tarihsel nedenleri ve hedefleri üzerinde durulduğunda görülmektedir ki, Türkiye'deki öğrenci hareketinde Fransa'daki öğrenci hareketinde olduğu gibi devlete ve topluma karşı kategorik bir karşıtlık yoktur. Fransız öğrenciler burjuva devletine ve tüketim toplumuna başkaldırırken, Türk öğrenciler ülkenin sorunlarını emperyalizme ve az gelişmişliğe bağlamaktadır. Ayrıca, Türk öğrenciler, Fransız öğrencilerden farklı olarak, yeni tanıştığı Marksist-Leninist teoriden beslenmekte, karşı-kültür akımları ve Marksizme eleştirel yaklaşan teorilerden etkilenmemekte, aksine bu tür yaklaşımlara karşı olumsuz bir tavır geliştirmektedir. Öğrenci hareketlerinin Fransa'da Mayıs '68 süresince hayatı felç eden genel grev ve Türkiye'de yeni gelişmekte olan işçi hareketiyle ilişkisi üzerinde de durulmuş ve Türkiye'de Fransa'daki kadar güçlü bir işçi hareketi bulunmadığı için öğrencilerin genç aydınlar olarak, kendilerini işçilere sınıf bilinci kazanmaları ve örgütlenmeleri için yardımcı olmakla yükümlü gördüğü ortaya konmuştur.

* Dr., microsemos@gmail.com

1968 In Turkey and France: Socialist Student Movement in Turkey with Their Different Aspects from Student Movement Which Started May Revolt In France

ABSTRACT

This study is a comparison essay aimed at explaining differences of socialist student movement which played a significant role in political and social life of Turkey in the late 1960s from French student movement which pioneered May '68. When was focused on historical reasons and targets of student movements in this countries, it is seen that Turkish student movement wasn't against state and society as distinct from French student movement. Turkish students attributed Turkey's problems to imperialism and underdevelopment whereas French students rebelled against the bourgeois state and consumer society. Also, Turkish students impressed by Marxist-Leninist theory which had just started teaching and weren't affected by counter-culture movements and critics of Marxism, on the contrary, reacted to these kinds of approaches as distinct from French students. It has been focused on relationships between student movements and crippling general strike during the May '68 in France and newly emerged Turkish labor movement. It has been indicated that Turkish students felt obliged to help labors for gaining class consciousness and organising because of there weren't labor movement in Turkey as strong as French labor movement.

Keywords: Student Movements, Youth Movements, 1968 Movements, May 1968, 1968 Generation.

1. GİRİŞ

1960'ların ortalarından 1970'lerin başlarına değin Batı Almanya, Polonya, Fransa, İspanya, İtalya, Yunanistan, Cezayir, Senegal, Zambiya, Hindistan, Pakistan, Japonya, Güney Kore, Kanada, ABD, Kostarika, Venezuela, Kolombiya, Ekvador, Arjantin ve daha birçok ülkede öğrenci ayaklanmaları meydana gelmiştir (Kalouche ve Mielants 2008: 224). Özellikle dünya kapitalizminin metropolleri gerek kapsamı gerekse yaygınlığı bakımından 20. yüzyılın en büyük

toplumsal muhalefet dalgasına ve büyük bir altüst oluşa sahne olmuştur. Bu ülkeler içinde en çok Fransa'nın bilindiğini, "1968" dendiğinde akla neredeyse yalnızca Fransa'nın geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Dönemin öğrenci ayaklanmalarından "1968" olarak bahsedilmesinin nedeni Fransa'da 1968 Mayıs'ında yaşanan ve Paris Komünü'ne benzetilen olaylar zinciridir.

Fransa, Eric Hobsbawm'ın deyiimiyle öğrenci ayaklanmalarının "merkez üssü" olarak kabul edilmiştir (Hobsbawm 2006: 330). Ancak Mayıs '68¹, sadece öğrenci ayaklanması değil, Fransa tarihinde II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan en büyük kitle hareketidir. Fransa, bu kısa isyan dalgası boyunca tarihin en büyük grevine ve gelişmiş ülkeler, dönemin tek genel başkaldırısına tanık olmuştur. Geleneksel endüstriyel üretim merkezlerinin dışından hizmet sektörü çalışanları ile iletişim ve kültür endüstrisinin de dâhil olduğu genel grevden etkilenmemiş hiçbir bölge ve sektör yoktur. Fransa, Haziran ortalarına kadar adeta felç olmuştur. Geniş bir coğrafyada meydana gelen ayaklanmalar arasında sadece Fransa'da ve belli ölçüde İtalya'da, egemen ideolojinin reddi ile işçi sınıfı hareketi arasında bir eşzamanlılık ortaya çıkmıştır (Ross 2002: 4).

'68, Türkiye'de dar anlamıyla Fransa'dan bir ay sonra, başta İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi olmak üzere pek çok yükseköğretim kurumundaki boykot ve işgal dalgasıyla başlamıştır. Bu dalgayı izleyen başlıca olaylar Temmuz'da ABD Donanması'na ait 6. Filo erlerinin Dolmabahçe'de öğrenciler tarafından denize atılması, Eylül'de Türkiye Öğretmenler Sendikası tarafından düzenlenen Devrimci Eğitim Şûrası ve Ekim'de Ortadoğu Teknik Üniversitesinde yaşanan boykottur. Geniş anlamıyla '68 ise, 1960'ların ikinci yarısına yayılan ve sadece öğrenci hareketinin değil işçi hareketinin de etkinlik

---

¹ Mayıs '68, aslında 1967'de Nanterre Üniversitesinde filizlenmiş, 1968 Mart'ından itibaren olgunlaşmaya başlamış ve Mayıs'ta zirveye ulaşmıştır (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi 1988a: 1517-1518). İşçi hareketinin de katılımıyla Haziran ortalarına kadar devam eden olaylar kısaca "Mayıs '68" olarak adlandırılmaktadır.

gösterdiği, 12 Mart sürecindeki devrimci mücadelelerle son bulan, nispeten geniş bir zaman dilimini kapsar (Savran 2009: 92-93).

Bu çalışma, Türkiye'deki sosyalist öğrenci hareketinin 1968-1969 yıllarındaki düşünce ve eylem çizgisini esas almaktadır. Sosyalist öğrenci hareketi sonraki yıllarda örgütsel ve ideolojik açıdan parçalanmalar yaşayacak olsa da, söz konusu yıllarda birtakım ortak paydalarda buluşabilmiştir. Hareketin örgütlenme serüvenine baktığımızda, karşımıza ilk önce 1950'li yıllarda kurulmuş olan, birkaç fakülteye bağlı fikir kulüpleri çıkar. 1961'den itibaren yeniden canlanmaya ve sayısı artmaya başlayan fikir kulüpleri (Feyizoğlu 2004: 533) 1965'te bir çatı altında toplanarak Fikir Kulüpleri Federasyonunu (FKF) oluşturmuştur. “*Öğrenci hareketinin merkezi, taşıyıcısı ve siyasi alana nüfuz ettiricisi*” olarak FKF, Türkiye İşçi Partisinin (TİP) yarattığı umudun öğrenci gençlikteki izdüşümü (Ünüvar 2008b: 821) ve sosyalist öğrencilerin tabanı ve eylemliliği açısından ilk büyük örgütüdür. Birkaç yıl içinde öğrenci gençlik içinde ve fikir kulüplerinde ağırlıklı olarak “millî demokratik devrim” (MDD) tezi egemen olmaya başlamış (Feyizoğlu 2004: 176) ve Ekim 1969'daki kurultayda yapılan tüzük değişikliğiyle birlikte FKF, Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (Dev-Genç) adını almıştır. Dev-Genç döneminin başlamasıyla birlikte TİP eğilimliler tamamen tasfiye edilmiş ve Federasyon, “*sosyalist gençliğin düşünce ve eylem örgütü*” olarak tanımlanıp işçiler ve köylüler tarafından kurulan devrimci örgütlerin de katılabileceği bir gençlik örgütü hâline gelmeyi amaçlamıştır (Türk Solu 1969: 8). İncelenen öğrenci hareketinin örgütlenme çizgisi genel hatlarıyla bu şekilde seyretmiştir. Çalışmada, MDD çizgisini benimseyen gençlerin kendi içindeki ideolojik tartışma ve bölünmelerine değinilmemiş; Türkiye, dünya, toplum, gençlik ve devrim gibi konulardaki tasarılarına yön veren ana izlek üzerinde durulmuştur.

Gelişmiş bir Avrupa ülkesi olan Fransa'da yaşanan öğrenci ayaklanmasının aktörlerine karşılaştırmalı bir bakış açısıyla yaklaşmak, az gelişmiş bir ülke olan Türkiye'nin kendine özgü dinamiklerini ve

sosyalist öğrenci hareketinin özgül yönlerini açıklamada kolaylık sağlamaktadır. Böylelikle, Türkiye deneyimini türdeş olduğu varsayılan “küresel ‘68”in bir parçası sayma eğiliminin gerçeği yansıtmadığı da ortaya konmuş olacaktır.

2. FRANSA VE TÜRKİYE’DE ÖĞRENCİ HAREKETLERİNİN NEDENLERİ VE HEDEFLERİ

2.1. Fransız Öğrencilerde Devlet ve Toplum Karşıtlığı

Batı ülkelerinde öğrenci hareketlerinin ortaya çıkması genç nüfusun artmasıyla doğrudan ilişkilidir. Kapitalizmin II. Dünya Savaşı sonrasında elde ettiği büyüme ve refah düzeyi sonucu, özellikle metropollerde bebek ölümlerinin azalmasıyla birlikte, büyüyen genç nüfusun niteliği de yeni toplum ve ekonominin gereksinimlerine göre biçimlenmeye başlamıştır. Kapitalist ülkelerde toplumun ve ekonominin karmaşıklaşması, üretici güçlerin gelişmesi sonucu emek gücünün sahip olması gereken niteliklerin çeşitlenmesi nedeniyle yükseköğretim yaygınlaşmış, eğitim süresi uzamış ve gençlerin üretim süreçlerine katılımı gecikmiştir (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi² 1988a: 1504). Eğitim süresi uzayan gençlerin emek süreçlerine geç katılımı, aile ve eğitim kurumlarından bağımsızlık elde etmelerinin ertelenmesi ve toplumsal ağırlıklarının artması gibi çelişkili iki sonucu beraberinde getirmiştir. Gençliğin bir toplumsal kategori olarak ağırlığının artmasıyla birlikte bağımsız bir “gençlik kültürü” ve bu kültürün üretilip pazara açıldığı bir “piyasa” oluşmuştur.

Gençlik kültürü, savaş sonrasında refah ve tüketim toplumunda gençliği hedef kitlesi olarak belirlemiş olan, başta müzik ve modada etkisini gösteren, kültürel ve ticarî bir alandır. Yükseköğretimin yaygınlaşmasıyla birlikte eskisine göre daha ileri yaşlarda iş hayatına atılmaya başlayan ve kitlesel olarak genişleyen gençlik, kapitalizm için yeni bir kâr alanı hâline gelmiş ve genç nüfus ekonomik açıdan neredeyse “salt tüketici” konumuna indirgenmiştir. Ne var ki, dönemin

---

² Bu kaynak, sonraki paragraflarda “STMA” olarak geçecektir.

gençliği, yeni toplumsal konumlarının en önemli nedeni olan refah ve tüketim toplumu ile kapsamlı ve radikal bir hesaplaşmaya soyunmuştur. Denilebilir ki, refah ve tüketim toplumu, bizzat kendi “evlatları” tarafından sorgulanmıştır. 1960’ların gençliği, bir önceki kuşak gibi yoksunlukla geçen savaş yıllarından sonra gelen göreceli refaha³ şükreden ve sahip olduğu maddî olanaklarla mutlu olabilen bir kuşak değildir. Radikal gençlik gruplarının burjuva hayat tarzıyla dalga geçmesinin - sözcüsel ABD’de Beatnik/Hippi akımını yaratmasının- temelinde tek tipleştirici ve yaratıcılığı törpüleyici olduğu düşünülen kapitalizme karşı kültürel bir protesto yatmaktadır. Bu protesto, 1960’ların sonlarında sosyalist öğrencilerce devralınarak siyasal bir nitelik kazanmıştır (STMA 1988a: 1505). Eski toplumsal grupların ve kategorilerin aksine, yeni öğrenci kitlelerinin toplumda belirli bir yere ve ilişki kurabileceği belli bir modele sahip olmadığını belirten Hobsbawm (2003: 367)’a göre;

“Bu öğrenci gruplarının çok genç insanlardan oluşması, savaş sonrası dünyanın çocukları ile savaş dönemini hatırlayan ve şimdiki zamanla kıyaslayan ana babaları arasındaki farklı kuşaklara özgü kopukluğun genişliği, onların sorularını çok acil, tutumlarını daha eleştirel hale getirdi. Gençlerin hoşnutsuzluğu, hayatta düşe kalka ilerlemenin oluşturduğu bilinçle örülmediği için, onlar ana babalarının yaşadığından çok daha iyi bir dönemin geleceği beklentisi içindeydiler.”

Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, 1960’larda ortaya çıkan gençlik muhalefetinin temelleri önceki on yılda atılmıştır. Nitekim Fransa’daki Mayıs ‘68’de oluşumu 1950’lere dayanan Internationale Situationniste’in (Situasyonist Enternasyonal/Uluslararası Durumculuk) söylemlerini ve davranış biçimlerini görmek mümkündür. Situasyonist

---

³ 1960’ların gençliği, ne 1930’ların büyük ekonomik buhranını ne de İkinci Dünya Savaşı’nın yokluğunu yaşamıştır. 1953’te Kore Savaşı’nın bitiminden 1966’da Vietnam Savaşı’nın başlamasına kadar Batı’da daha önce görülmemiş düzeyde bir ekonomik atılım meydana gelmiştir. GSMH Batı Almanya, Fransa ve İtalya’da 3, ABD ve İngiltere’de 2 katına çıkmıştır. Avrupa’da ve ABD’de sanayi üretimi artarken, işsizlik % 4’ü aşmamıştır (Fraser 2008: 10-11).

Enternasyonal, Marksizm ile Dadaizm ve Sürrealizm gibi avangard sanat akımlarını buluşturan, Guy Debord öncülüğünde bir araya gelen Paris merkezli küçük bir entelektüel gruptur. Grubun amacı, gerçekleştirdikleri etkinlikler aracılığıyla bağımsız, kendiliğinden ve anlık bir yaratıcılığı olanaklı kılan “durum”lar (situation) yaratarak gündelik hayatın devrimci dönüşümünü gerçekleştirmektir (Sözer 2011: 30). Situasyonist eleştirinin odağında tüketim toplumu ve teknokratik kent planlamasının⁴ topluma dayattığı baskıcı yaşam koşulları yer almaktadır. Kentsel mekânın dönüşümü ve özgür kullanımı için geliştirdikleri yeni kolektif hareket biçimleri ve ajitasyon yöntemleri, öğrenci ayaklanmasında sıklıkla kullanılmıştır (Sözer 2011: 30, Andreotti ve Costa 1998’den).

Aslında, Situasyonistleri net bir biçimde tanımlamak mümkün değildir. Situasyonist Enternasyonal hareketin temsilcileri, “Situasyonizm” sözcüğünü kullanmaktan kaçınır; çünkü onlara göre “izm” zamanla donmaya, indirgenmeye ve bir “sistem”i ifade etmeye açık olmak, bir başka ifadeyle “sınırlılık” anlamına gelmektedir. Debord’un “*devlet karşıtı komünistler*” nitelendirmesi, Marx’ın bu hareketin görüşleri üzerindeki etkisini yansıtır; ancak komünist partilerle ilişkilendirilmemek için kendilerini komünist olarak tarif etmekten de kaçınmışlardır. Öte yandan, devlet karşıtı olsalar da anarşist gelenekle de tamamen örtüşükleri söylenemez (Sözer 2011: 32-33, Debord vd. 2008’den). Situasyonist Enternasyonal, “anarşizan” denilebilecek bir söylem benimsemiştir; yerleşik kapitalist düzene

---

⁴ 1950’lerin sonlarından itibaren Paris’te, konut ve altyapı gibi konularda ekonomik büyüme ve nüfus artışından kaynaklanan sıkıntılar yaşanmaya başlamıştır. Ekonomik büyümenin bir sonucu olarak ofis mekânlarına gereksinim artmış, çevreyi merkeze bağlayan yol ve araçlar yetersiz gelir olmuştur. Bu nedenle, kentte yeni banliyölerin kurulması için geniş çaplı konut projeleri başlatılmıştır. Bu gelişmeler, Fransız aydın ve sanatçılar tarafından kent planlamasının sermaye tarafından araçsallaştırılması ve siyasal iktidar lehine kullanılması olarak değerlendirilmiştir (Sözer 2011: 31, Pellittero 2007’den).

olduğu kadar sosyalist ve komünist partilerin ideolojik ve entelektüel tekeline de etkili bir meydan okumadır (STMA 1988a: 1516).

Situasyonistlere göre, iktidarı yok etmeyen her şeyin bir gün iktidar tarafından yok edilmesi kaçınılmazdır. Bu nedenle, gündelik hayatın dönüşümünü o büyük devrim gününe ertelemeyip, yaşanacak her türlü devrimci dönüşümü hızlandırmak için çalışırlar (Aksoy 2008: 107). Situasyonistlerin “*doğrudan demokrasi*”, “*meta toplumunun reddi*”, “*özyönetim*”, “*kolektif eylemin oyunsal boyutu*” gibi hedefleri, Mayıs ‘68’e rengini veren başlıca unsurlar olmuştur (Aksoy 2008: 113, Demirer vd. 1998: 176-205’ten). Aniden başlayıp sona eren Mayıs ayaklanmasının ardından ilgi çekiciliğini yitirmeye başlayan Situasyonist Enternasyonal, 1972’de kendini feshetmiştir (Aksoy 2008: 113).

Situasyonistlerin söyleminin ve kullandıkları eylem biçimlerinin sıra dışı karakteri, öğrenci muhalefetine rengini veren en önemli unsurlardan biri olmuştur. Böylelikle, siyasetin “soğuk” dili Paris duvarlarına yazılan “*Yasaklamayı yasaklayın!*” (ya da “*Yasaklamak yasaktır!*”) ve “*Devrimi düşündüğüm zaman sevişmek istiyorum.*” gibi esprili yönü de olan sloganlarla kırılabilmiştir. Daha çok ikinci dalga feminizmin kullandığı “*Özel olan politiktir.*” (ya da “*Kişisel olan politiktir.*”) sloganı da dönemin karakteristiğini yansıması bakımından önemlidir. İsyancı öğrenciler, kendilerini alışlageldik devrimci sözlerden farklı bir söylemle ifade eder. Kendilerini ifade etme biçimlerine yön veren temel anlayışı “*Beni endişelendiren her şey politik derim.*” cümlesiyle özetlemek mümkündür. Ancak bu sloganlar, öğrencilerin sadece bireysel arzuları veya tepkileri dile getirdiği anlamına gelmemektedir. Ayaklanma boyunca bireysel kurtuluş ile toplumsal kurtuluş el ele savunulmuştur; devlete, yasalara, topluma, aileye, gelenek ve göreneklere özgür cinsellik ve uyuşturucu savunusu üzerinden meydana okunmuştur (Hobsbawm 2003: 405-406).

Mayıs ‘68’in kıvılcımları da, 1967 başlarında “*Özel olan politiktir.*” sloganının pratiğe dökülmüş hâli olarak nitelendirilebilecek

bir olayla başlamıştır. O günlere dek bazı sosyalist grupların Vietnam’la dayanışma eylemleri ile Paris’teki ABD kuruluşlarına ve polise karşı şiddet eylemlerinin ötesine geçmeyen öğrenci muhalefetinin karakteri Nanterre Üniversitesindeki yurt işgaliyle yeni bir boyut kazanmıştır. Nanterre, Paris’in en yeni, en büyük ve en modern, “ABD tipi” üniversitesidir. Kent merkezine uzakta olduğu için, bir bakıma toplumdaki yalıtılmış durumdadır (STMA 1988a: 1517). İsyanın Nanterre Üniversitesinde başlamasının nedeni, kafeterya gibi mekânlardan yoksun öğrencilerin sosyalleşebilecekleri tek yer olan yurt binasının katı kurullarla yönetilmesidir. Bu binalarda öğrencilerin mobilyaları değiştirmelerine, yemek pişirmelerine, siyasal tartışmalar yapmalarına ve öğrenci olmayanların yurda alınmasına izin verilmemektedir. Öğrencilerin tepkisini çeken asıl şey ise, kadın ve erkek yurtlarının ayrı oluşudur. Kadın öğrencilerin erkek öğrencilerin odasına girmesine 21 yaşın üstündeyse veya ailelerinin rızası varsa izin verilmektedir, erkeklerin kadınların odasına girmesi kesinlikle yasaktır (Kurlansky 2008: 304). Nanterre öğrencileri, kadın ve erkek yurtlarının ayrı olmasını ve üniversitenin gündelik hayat üzerindeki denetimini protesto için yurtları işgal etmiştir. İşgalin önemli taraflarından biri Marksist-Leninistlerin değil, Situasyonistlerin de aralarında bulunduğu anarşizan grupların inisiyatifiyle başlamasıdır (STMA 1988a: 1517).

Öğrencilerin yükseköğretim sistemiyle ilgili itirazları sadece özel hayatların denetimi konusuyla sınırlı kalmamış ve genişlemiştir. Maurice Duverger’in dikkat çektiği üzere, ilk bakışta üniversite içi gibi görünen başkaldırının ardında çok daha kapsamlı bir eleştiri yatmaktadır. Gençliği sokaklara döken asıl motivasyon, sanayi toplumunun değerleriyle uyumsuzluğudur ve üniversitelerdeki işgaller asıl olarak sanayi toplumuna karşı gelişen başkaldırının ancak yüzeysel bir tarafıdır (Duverger 1968: 10). Öğrencilere göre sanayi toplumunu (Fransa toplumunu) yaratan düzen, emekçilerin ve az gelişmiş ülkelerin sömürülmesine dayanmaktadır. Sömürü ve adaletsizlik üzerine kurulu düzenin yıkılması ise ancak “*burjuva devlet*”in yıkılmasıyla

mümkündür. Burjuva devleti yıkmak, “devlet” kurumunu ortadan kaldırmak anlamına gelmektedir. Bir öğrenci “Amacınız nedir?” sorusuna “Devleti yıkmaktır, zira Devlet zulüm ve baskı aracından başka bir şey değildir. Âdil bir sosyal düzenin kendiliğinden doğuvermesi için Devleti ortadan kaldırmak yetiyecektir.” yanıtını vermiştir (Akyüz 1969: 126).

Ne var ki yıkmak istedikleri devletin yerine nasıl bir düzen getirmek istedikleri, hatta herhangi bir düzen getirmeyi isteyip istemedikleri, somut bir toplumsal ve siyasal idealin peşinden koşup koşmadıkları belirsizdir. Genç isyancıların ahlâk kuralları ile özel hayatların toplumsal ve kurumsal denetimine karşı duruşunu yansıtan “Yasaklamayı yasaklayın!” gibi sloganların nasıl bir ütopyayı düşlediği açık değildir. Örneğin bir bildiriye sınıfsız toplum istediklerini dile getirirken, başka konuşma ve yazılarda kapitalizme olduğu kadar sosyalizme de karşı olduklarını, sosyalizmle özgürlüğü buluşturan bir düzen hayal ettiklerini belirtmişlerdir. Ancak bu düzenin nasıl kurulacağına dair bir yöntem belirlenmemiştir. Toplumculuk kadar bireycilik de gençliğin arzu ve isteklerinin tam karşılığı değildir. Taleplerinin belirsizliğine rağmen, kimi öğrencilerin yakalarına ilıştirdikleri rozetler devrimci sol unsurlar taşımaktadır. Belirgin bir hedeflerinin olmaması ve kullandıkları sembollerin bir bütünlük göstermemesi, isyancı öğrencileri eski solcuların eleştirilerinin odağı hâline getirmiştir⁵. Fransa’nın en ünlü öğrenci lideri Daniel Cohn-Bendit’in “önce bir kıvıldayalım, hareketin teorisini sonra yaparız” ifadesi de öğrencilerin plansız-programsız hareket ettiğini ve hedeflerindeki belirsizliği ortaya koyar. Cohn-Bendit’e göre öğrenci hareketinin bu karakteri, iktidara müzakere veya mücadele olanağı

---

⁵ Onlardan biri olan Hobsbawm (2006: 334)’a göre “Devrimcilerin amacı yerli ya da yabancı olsun eski siyasî rejimleri alaşağı edip onların yerine yeni ve daha iyi bir toplumun kurum ve temellerini oluşturacak yeni rejimler kurmaktır. Hâlbuki bu delikanlıların çoğunu sokaklara döken amaç her neyse, açıktır ki bu değildi.”

vermediği için kendilerine avantaj sağlamaktadır (Akyüz 1969: 130-131; Hobsbawm 2006: 335).

Eski solcuların öğrenci hareketine eleştirel yaklaşımlarının bir diğer nedeni, gençlerin kurumsal yapılara karşı gelişen tepkisinden komünist partilerin de nasibini alması olabilir. Bürokratik ve hantal yapılarıyla kurulu düzenin bir dışlisi gibi algılanan komünist partilerle öğrenci gençliğin dinamizmi arasındaki karşıtlık, yapılan eylemlerde net bir biçimde açığa çıkmıştır. Bir tarafta “doğrudan demokrasi” sloganıyla sokakları inleyen gençlik ve diğer tarafta gerek bürokratik ve hiyerarşik yapısı gerek temsil niteliği nedeniyle “kurumsal muhalefet” olarak görülen komünist partiler, iki farklı siyaset tarzını temsil etmektedir (Erten 2008: 837). 1968 gençliğinin solculuğu, önceki kuşakların solculuğundan farklıdır. Edgar Morin, daha önceleri bir “mikro-politika” olarak var olan solculuğun öğrenci hareketleriyle birlikte politik bir gerçeklik hâline geldiğini belirtir. “Solculuk”tan ziyade “solculuklar” ifadesinin tercih edilmesini önerir; çünkü özgürlükçülükten disiplin yanlılığına uzanan bir çeşitlilik söz konusudur. Morin’e göre “*on yıllar boyunca Stalinciliğin çekingen davranmaya ittiği, politika altı cehennemlerde tuttuğu devrimci eğilimler*” ‘68’in canlandırdığı düşünsel iklimde su yüzüne çıkma olanağı bulmuştur. ‘68, bir bakıma gizliden gizliye kültürel ve toplumsal yeraldında mayalanmakta olan değişimlerin katalizörü, hızlandırıcısı, yükselticisi olarak rol oynamıştır (Morin 1998: 102). Dolayısıyla, eleştiri sadece komünist partilerle sınırlı kalmamış, SSCB de kapitalist düzenin yerini alabilecek bir alternatif olarak görülmemiştir (Kalouche ve Mielants 2008: 224). Batı demokrasilerinde meydana gelen öğrenci ayaklanmaları sadece kapitalist düzeni değil, sosyalist düzeni de tehdit etmiştir ve bu özelliği bakımından ilk olma niteliği taşımaktadır (Fraser 2008: 9).

2.2. Az gelişmiş Ülke Aydını Olarak Türk Öğrenci Gençliği

Geç modernleşen ülkelerde, üniversite öğrencileri toplumun geleceğini inşa etmede sorumluluk yüklediği kesimlerin başında gelir.

Öğrenciler, yöneticilerin gelecek projelerinin potansiyel yürütücüleri, geleceğin bürokratları ve teknokratlarıdır (Ünüvar 2008a: 811). Geç modernleşen bir ülke olan Türkiye’de gençlik, Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren önemli bir konuma sahiptir. Mustafa Kemal Atatürk’ün konuşmalarında da görülebileceği üzere, gençlik Cumhuriyet’in mirasçıları olarak her daim yüceltilmiştir. 1938’de 19 Mayıs’ın “Gençlik ve Spor Bayramı” olarak kutlanmasına karar verilmesi, gençliğe verilen önemin bir göstergesidir (Alper 2009: 519). Öğrenci gençlik uzun sayılabilecek bir süre boyunca suskun kaldıktan sonra, Demokrat Parti iktidarının (1950-1960) son yıllarında önemli bir muhalefet odağı hâline gelmeye başlamış, 1960 Nisan ve Mayıs’ında büyük öğrenci protestoları meydana gelmiştir. Öğrenci muhalefetinin çok daha erken bir tarihte, 1950’lerin sonlarında ortaya çıkması Türkiye’deki öğrenci hareketinin Batı ülkelerindeki öğrenci hareketlerinden önemli bir farkıdır. Hatta bu dönemin öğrenci protestoları öyle büyük bir etki yaratmıştır ki, bir askerî darbeye zemin hazırlamıştır (Timur 2000: 267). 27 Mayıs 1960 Darbesi, öğrenci gençliğin toplumsal konumunu radikal bir biçimde değiştirmiştir. Öğrenciler, 27 Mayıs sonrasında “*devrim kahramanları*” olarak yüceltilmiş, özgürlük, demokrasi ve anayasanın koruyucuları olarak görülerek itibar kazanmıştır. Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi ve yöneticilerin ihaneti söz konusu olduğunda gençliğe ülkeyi koruma görevi verdiği Bursa Nutku yeniden dolaşıma girmiştir. 27 Mayıs süreci, Türk gençliğinin özerk örgütsel mevcudiyet ve meşruiyete sahip toplumsal ve siyasal bir kategori olarak doğuşunu beraberinde getirmiş, öğrencilerin sonraki yıllardaki etkinliği de bu siyasal kimliği pekiştirmiştir (Alper 2009: 521). Ancak 27 Mayıs öncesi ve sonrası arasında önemli farklılıklar vardır. 27 Mayıs öncesinde öğrenciler, tehlikede olduğunu düşündükleri biçimsel demokrasiyi kurtarmak için harekete geçmiştir. 1961 Anayasası yürürlüğe girdikten sonra ise, darbe öncesinin talepleri büyük ölçüde karşılanmıştır ancak bir süre sonra o “*içi boş*” demokrasi de yetersiz gelmeye başlamıştır (Timur 2000: 268).

Öğrencilerin yeni fikir ve ideolojilere açık oluşu, özellikle üniversite mezunu sayısının toplam nüfus içinde daha küçük bir dilime karşılık geldiği az gelişmiş ülkelerde güçlü bir rol oynayabilmektedir. Öğrencilerin yeni tanıştığı alternatif siyasal ve ekonomik sistemler ya da kültürel değerler, geleneksel toplum yapısını ve otoriter hükümetleri sorgulamalarına yol açabildiği gibi, “devrimci milliyetçilik” benzeri yeni ideolojilerin veya toplumsal eşitsizliği sarsan eşitlikçi anlayışların doğmasına da vesile olabilmektedir. Böylelikle, gelişmekte olan toplumlarda ortaya çıkan öğrenci hareketlerinin siyasal etkisi, teknolojik olarak gelişmiş toplumlara oranla çok daha sarsıcı olabilmektedir (Gill ve DeFronzo 2009: 206, Lipset 1967 ve Altbach 1967, 1989’dan). Az gelişmiş toplumlarda -sadece birkaçı tam anlamıyla demokratik sistemlere sahip olduğu için- öğrenciler geniş bir toplumsal kesimin sözcüsü ve toplumun bilinci/vicdanı olarak görülmekte ve öğrenci hareketleri daha büyük toplumsal hareketler için kolaylaştırıcı bir işlev görebilmektedir (Gill ve DeFronzo 2009: 207, Altbach 1989: 14’ten).

Az gelişmiş ülkelerdeki öğrenciler, toplumlarının en bilinçli katmanında yer aldıklarının farkındadır ve siyasal hayatta önemli rol oynamak istemelerinin ardında bu farkındalık yatmaktadır (Kışlalı 1974: 96). Türkiye’deki sosyalist öğrenci hareketinin önde gelen bazı isimlerinin söylemlerinde de bu farkındalığı görmek mümkündür. Örneğin FKF’nin etkin bir üyesi ve İstanbul Üniversitesi İşgal Konseyi Sekreteri Toygun Eraslan, öğrenci hareketinin Türkiye’de yeni ortaya çıkmadığını, Türk gençlerinin “öncü” görevleri doğrultusunda 8-10 yıldır etkin olduğunu ifade eder. Eraslan’a göre “aydın” olarak kabul edilmesi gereken Türk gençliği, bir başka ifadeyle geleceğin yöneticileri, öncü görevini ortaya koyarken bir geleneği devam ettirmektedir (Eraslan 1968: 6). Eraslan’ın bu vurgularından da anlaşılacağı üzere, öğrenci gençlik aydın olma bilinciyle hareket etmiştir. Toplumun ve devletin “okumuşlardan” beklentileri, beklentinin yöneldiği kişilerce kendiliğinden bir biçimde topluma karşı sorumluluk bilinci olarak karşılık bulmuştur.

İlhan Tekeli, Türk aydınınının kendini -geri kalmış- toplumu aydınlatma sorumluluğunu üstlenmek zorunda hissetmesiyle ilgili önemli bir tespitte bulunur. Ona göre “geç aydınlanan” ülkelerde “erken aydınlananlar” bir ikileme karşı karşıya bulunmaktadır ve geç aydınlanan bir ülke olan Türkiye’nin aydınları da bu ikilemden mustarıptır. Türk aydını, dünya görüşünün ve sahip olduğu bilginin evrensel doğrulardan oluştuğunu ve yaygınlaştığı takdirde toplumu ileriye götürüp refah seviyesini artıracaklarını düşünmektedir. Peki, nasıl hareket etmelidir? Önünde iki yol vardır: Ya topluma karşı kayıtsız kalacaktır ya da kendi “aydınlanmasını” topluma götürecektir. “Aydınlanan” kişi, kaçınılmaz bir şekilde toplumu aydınlatma görevini seçmektedir (Tekeli 1995: 399-400). Öğrenci gençliğin toplumu aydınlatma görevini seçtiği görülmektedir. Dolayısıyla bu görevi layıkıyla yerine getirmelerini sağlayacak olan yükseköğretim sistemini değiştirmek öğrenci hareketinin önündeki ilk hedefdir.

Öğrenci hareketinin önemli isimlerinden Ömer Özerturgut’a göre, öğrenci eylemleri öğrencilerin gelecekte üstlenecekleri rollerin toplum yapısıyla olan çelişkisinden kaynaklanmaktadır. Öğrenciler yaşadıkları toplumun gereksinimlerine uygun bilgiler edinmemekte, üniversitelerde toplumun gereksinim duyduğu kadrolar yetişmemektedir. Sosyal bilimler eğitimi toplum sorunlarına çözüm getirmekten uzaktır ve gereksinimden fazla mezun vermektedir; fen bilimleri eğitimi ise başta ABD olmak üzere Batı ülkelerinden devşirmedi ve toplum sorunlarına kayıtsız bir biçimde burjuvazinin gereksinimlerine göre eğitilmiş uzmanlar yetiştirmektedir. Fen bilimleri eğitiminin amacı ve niteliği, toplum sorunlarıyla fazlasıyla ilgili gençliğin niteliğiyle çelişmektedir. Ayrıca Batı ülkelerinde sağlanan ekonomik ve teknolojik olanaklar Türkiye’de mevcut olmadığı için eğitim yetersiz kalmakta ve üniversite çağına gelene dek gerçek anlamda fen eğitimi almamış olan gençler, üniversitedeki eğitime uyum sağlayamamaktadır (Özerturgut 1968: 12). Bir diğer önemli isim Cihan Alptekin ise “yarı-bağımlı” ve “yarı-feodal” hâle getirildiğini savunduğu “Atatürk Türkiye’si”nin üniversitelerindeki akademisyenleri

“emperyalist ve feodal güçlerin yordakçısı” olarak nitelendirir. Alptekin’e göre Türkiye’deki eğitim sistemi çürümüştür, ulusal değildir, öğrencilerini ezmekte ve onların kişiliklerini yok etmektedir. “Uyanık bir zümre” olan gençlik, tüm bunları görüp gerçekçi bir biçimde değerlendirdiği için başkaldırmıştır. Alptekin, gençliğin kendisini ezen üniversite yönetimlerini değiştirdikten sonra sıranın anti-emperyalist mücadeleye geleceğini ve bu mücadelenin bağımsız-demokratik Türkiye’yi kuruncaya kadar süreceğini ifade eder (Alptekin 1968: 8). Öğrenci hareketinin yükseköğretim sistemine bakışını yansıtan bu örnekler, gençlerin kendilerine atfedilen geleneksel öncülük rolünün sosyalist düşüncenin etkisiyle birlikte uğradığı dönüşümü yansıtmaktadır.

Aslında bu kuşağın ideolojik formasyonu Kemalizme dayanmaktadır. 1968 gençliği çocukluk ve ilk gençlik yıllarında Kemalist dünya görüşüyle yetişmiştir; ancak üniversiteye başladığında kendini sosyalist hareketin tam ortasında bulmuş, bu hareketin dönüştürücüsü ve taşıyıcısı hâline gelmiştir. Türkiye’deki sosyalist öğrenci hareketinin Fransa’daki öğrencilerde olduğu gibi kategorik bir devlet ve toplum karşıtlığı yoktur. Gençlerin ilgisi devletin bizzat kendisinde değil, bu otoritenin kimler tarafından kullanıldığı meselesinde yoğunlaşmıştır. Onlara göre devlet yüce ideallerle kurulmuş, sonradan emperyalizmin ve yerli işbirlikçilerinin eline geçmiştir (Erten 2008: 840). Sosyalist gençlere göre Türkiye “geri bırakılmış” ve “yarı bağımlı” bir ülkedir. Böyle düşünüldüğü için de öğrencilerin talepleri eğitim sorunlarının sınırları içinde kalmamıştır. 1969 yılına gelindiğinde, öğrenci hareketinin mücadelesi daha geniş bir alana yayılmıştır. FKF tarafından 1969 yılında yayımlanan Dünyada ve Türkiye’de Devrimci Mücadele ve Gençlik adlı broşür, bu durumu net bir biçimde ortaya koyar:

“... Geri bırakılmış ülkelerin ekonomik, toplumsal ve kültürel yapıları kapitalist ülkelerinkinden farklı olduğundan, bu ülkelerdeki gençlik hareketlerini ayrı olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. (...) Geri bırakılmış bir ülkenin gençliğinin rolü ve görevleri çok daha değişik ve çok daha zordur. (...) Ülkenin ilerlemesi, kalkınması dış ve iç egemen

güçlerin baskısıyla önlenmektedir. (...) eğitiminin çok geri, kültür düzeyinin düşük oluşu, tam anlamı ile bir sanayinin kurulmamış olması, ezilen sınıfların devrimci mücadelede yerlerini almasını güçleştirmekte, geciktirmekte ve bu mücadelede en ağır yükü, ülkenin aydın kesimine, en büyük oranda da gençliğe yüklemektedir. Ne var ki, sadece aydınların ya da gençliğin çabasıyla daha ileri bir düzene geçişin, sanayileşmenin, kalkınmanın bir hayal olduğu gerçeğini göz önünde tutarsak, gençliğin ülkenin ezilen ve sömürülen sınıf ve tabakalarını devrimci mücadele içine sokmak gibi önemli ve güç bir sorunla karşı karşıya bulunduğu sonucuna varırız. Geri bırakılmış bir ülkede gençliğin devrimci eylemi, ezilen sınıf ve tabakaları sarmaz yani gelişmezse hiçbir zaman sonuca ulaşamayacak, güdük bir eylem olarak kalır. Bu ülkelerde gençlik hareketleri ezilen ve sömürülen sınıf ve tabakaların devrimci mücadelesinden ya da en azından onun sorunlarından ayrı olarak düşünülemez.” (Yıldırım 2008: 332-333, FKF 1969’dan).

Artık “ezilen ve sömürülen sınıf ve tabakaları devrimci mücadelenin içine sokmak” gibi görevlerden bahsedilmektedir. Zira, Tekeli’nin (1995: 400) de belirttiği gibi “toplumu aydınlatma” görevi, bir iktidar arayışını da beraberinde getirmektedir. Peki iktidara gelmek, bir başka ifadeyle bağımsız ve sosyalist Türkiye’yi kurmak için hangi yöntem izlenecektir? Bu sorunun yanıtını öğrenmek için, öğrenci hareketinin sosyalistleşme süreci ve etkilendiği fikirler üzerinde durmak yararlı olacaktır.

3. FRANSA VE TÜRKİYE’DE ÖĞRENCİ HAREKETLERİNİN NEDENLERİ VE HEDEFLERİ

3.1. Fransız Öğrenci Hareketinin Etkilendiği Yazar ve Düşünürler

Batı’da öğrenci hareketlerinin doğmasında ve gelişmesinde uluslararası anti-emperyalist mücadele itici bir güç oluşturmuştur. Öğrenciler ve aydınlar üzerinde en çok etki eden gelişmeler Cezayir Savaşı, Küba Devrimi, Latin Amerika’daki gerilla savaşları, Che’nin kahramanca ölümü, Vietnamlıların ABD’ye karşı yürüttüğü mücadele, Çin Kültür Devrimi, ABD’deki Afro-Amerikalıların şiddetli direniş hareketi ve Filistin Direniş Hareketi’dir (Althusser, 1975: 45). Bazı

yazarların ön plana çıkması da bu gelişmeler doğrultusunda gerçekleşmiştir. Örneğin, dönemin en etkili yazarlardan biri Cezayir doğumlu Fransız düşünür Albert Camus'dür. Camus'yü ilgi çekici ve saygın kılan yönlerinden biri, her ne kadar insanî durumun “saçma”lığı fikrine dayalı olan 1942 tarihli Sisifos Söyleni adlı kitabı nedeniyle Varoluşçulukla ilişkilendirilse de bir akımın veya ekolün parçası olmayı reddetmesidir. Camus'yü saygın kılan bir diğer yönü ise Fransa'nın Nazilerce işgaline karşı direnişe fiilen katılmış olmasıdır. Camus'nün 1948 tarihli romanı Veba, 1960'lı yıllarda gençler tarafından en çok okunan romanların başında gelmiş ve içerdiği bazı öğeler, eylemcilik çağrısı olarak değerlendirilmiştir. Camus'nün düşüncelerinin en somut etkilerini ABD'deki yurttaş hakları ve Hippi hareketlerinde görmek mümkündür (Kurlansky 2008: 149-150). Diğer etkili isim tıpkı Camus gibi bir Fransa sömürgesi olan Karayip adası Martinik'te doğan, 1961 yılında yazdığı sömürgecilik karşıtı Yeryüzünün Lanetlileri adlı kitabıyla uluslararası bir ün elde eden Frantz Fanon'dur. Fanon, Fransızca tıp öğrenimini Cezayir'de tamamlamış ve burada Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi'ne katılmış bir psikiyatrdır. Kıvılcımları Fransa'nın Cezayir politikasına muhalefetle başlayan Fransız öğrenci gençlik hareketi, Fanon gibi simge hâline gelmiş bir aydınla kolayca bağ kurabilmiştir. Fanon, sömürgeciliğin yanı sıra sömürgeciliği ortadan kaldırmanın da psikolojisini ve sömürgecilik sonrası toplum ve bireyi incelediği Yeryüzünün Lanetlileri ile sadece Fransız gençleri etkilemekle kalmamış, ABD'de beyazlar tarafından ezilen siyahlarla Avrupalılardan özgürlüklerini kazanma mücadelesi veren Afrikalı Müslümanlar arasında analogi kuran yurttaş hakları hareketine de ilham vermiştir (Kurlansky 2008: 152-153).

Dönemin en çok etki uyandıran yazarlarından biri de Frankfurt Okulu'nun önde gelen temsilcilerinden Herbert Marcuse'dir. Arslantunalı ve Baker (1988: 1526), Marcuse'nin Tek Boyutlu İnsan adlı kitabının “68'in el kitabı” olarak görüldüğünü söyler⁶. Ancak,

---

⁶ Marcuse'nin 1964'te yayımlanan ancak üç-dört yıl sonra geniş etki yaratan Tek Boyutlu İnsan kitabında, teknolojik toplum tekdüzeliği ve yüzeyselliğinden ötürü

Fransa'daki öğrenci hareketi üzerindeki etkisi konusunda farklı görüşler vardır. Louis Althusser, Almanya ve İtalya gençlikleri için çok önemli bir yeri bulunan Marcuse'nin, Fransa'da neredeyse hiç etki uyandırmadığını belirtir (Althusser 1975: 44). Mayıs '68 gibi kitle hareketlerinin tek bir örgüt ve liderle olduğu kadar düşünür veya ekolle ilişkilendirilmesinin yanlışlığına dikkat çeken Ross (2002: 204) da, Marcuse'nin iddia edilen aksine Mayıs ayaklanması sona erene değin okunmadığını savunur. Zira Fransa'da Mayıs ayında basılmaya başlanan bu kitabın toplam satışı ancak Haziran sonunda 350 bine ulaşmıştır. Demek oluyor ki, Tek Boyutlu İnsan, asıl olarak olaylar devam ederken değil yatışmaya başladıktan sonra okunabilmiştir. Daniel Cohn-Bendit'in şu ifadesi de bu durumu doğrular: “*İnsanlar, Marcuse'yi bizim akıl hocamız olarak suçlamak istiyordu: Bu bir şaka mı? Hiçbirimiz Marcuse'yi okumadık. Bazılarımız Marx'ı okudu, belki Bakunin ve çağdaş yazarlardan Althusser, Mao, Guevara ve Lefebre.*” dedikten sonra kendisinin de yer aldığı 22 Mart hareketinin⁷ genellikle

---

eleştirilmekte, teknolojinin insanları yaratıcı düşünceden uzaklaştıracağı ve özgür olmayan hayatlara mahkûm edeceği öngörüsünde bulunmaktadır (Kurlansky 2008: 150). Analizin odağına ileri düzeyde sanayileşmiş Batı toplumlarını yerleştiren Marcuse'yi “eski sol”dan ayıran yönlerinden biri, işçi sınıfının devrimci sınıf olma niteliğini yitirmeye başladığı görüşüdür. Çünkü ona göre, çıkarları git gide kapitalist düzenle örtüşen işçi sınıfı, orta sınıf değerlerini içselleştirmeye başlamıştır; dolayısıyla kapitalizmin ve onun tüketim toplumunun bu sınıf eliyle alaşağı edilmesi mümkün görünmemektedir. Kapitalist sistemdeki burjuvazi-proletarya çatışması da, proletaryanın kendiliğinden radikalizmi de yumuşamaya uğramıştır. Sınıf çelişkisindeki yumuşamaya orta sınıfların yükselişi ve modern yaşamın tekdüzeliği olguları eşlik etmeye başlamıştır (Arslantunalı ve Baker 1988: 1526). Marcuse'ye göre, ileri kapitalist toplumun modern bireyi “tek boyutlu”dur. Birey, üretimin “aracı” olmaktan çıkmış, “hammaddesi” hâline gelmiştir; onun için sahte ihtiyaçlar yaratılmakta, ondan sistemin devamını istemesi ve sağlaması beklenmektedir. Proletaryayı Marksist anlamda “sömürülen sınıf” olmaktan uzaklaştıran neden, geri kalmış ülkelerin artı-değerlerinin önemli bir bölümünün ileri kapitalist ülkelere aktarılması ve böylelikle bu ülkelerin kendi içindeki sınıf çelişkilerinin törpülenmesidir (Kışlalı 1974: 27-28).

⁷ 22 Mart 1968'de Nanterre Üniversitesinde Fransa'nın ilk üniversite işgali gerçekleştirilmiş ve bu işgali gerçekleştiren grup daha sonra “22 Mart hareketi” olarak

Sartre okuduğunu belirtir (Ross 2002: 191). Bu durumda, Tek Boyutlu İnsan'ın '68'in el kitabı olması en azından Fransa için pek de mümkün görünmemektedir. Ayrıca, Cohn-Bendit'in bu açıklaması, Fransa '68'inin ideolojik açıdan eklektik bir yapıda olduğunu göstergesidir.

Daniel Cohn-Bendit'in en çok okudukları yazar olarak adını telaffuz ettiği Jean-Paul Sartre'in Diyalektik Aklın Eleştirisi adlı kitabı, Mayıs '68'in aktörleri için önemli bir referanstır. Epistémon takma adını kullanan bir psikoloji profesörüne⁸ göre bu kitap, "*Mayıs devrimi*" fikrinin uyarıcısıdır (Boulé 2009: 5, Le Monde 1968'den). Sartre, Komünistler ve Barış'ı yayımladığı 1956 yılı itibarıyla, kendi ifadesiyle Fransız Komünist Partisinin (Parti Cummuniste Français - PCF) "*yoldaşı*" olmaya başlar, ta ki SSCB'nin dört yıl sonraki Macaristan işgaline kadar. SSCB'nin Macaristan'ı işgalini izleyen günlerde yazdığı Stalin Hayaleti'nde kendini açıkça PCF'den ayırıştırır. Marksizm üzerine yoğunlaştığı bu dönemde, 1960 tarihli Diyalektik Aklın Eleştirisi'ni yayımlar ve Marksizm ile komünizm karşısındaki konumunu yeniden belirler (Boulé 2009: 3). Sartre, Marksizmin tarihsel gelişimin üretim biçiminin değişimine dayalı bir diyalektiğe bağlı olarak meydana geldiğini savunan ve tarihin, proletaryanın ortak praksiyle kapitalizmi yıkararak evrensel özgürlüğü gerçekleştirmesiyle son bulacağını öngören ereksel mantığını kabul etmez ve siyaset felsefesini ortaya koyduğu Diyalektik Aklın Eleştirisi'nde, Marksizmi varoluşçu bir antropoloji içinde temellendirmeye soyunur (Direk 2012: 64-65).

Sartre, yapıtında "*Özgür bir toplum nasıl kurulabilir ve varlığını sürdürebilir?*" sorusuna yanıt arar. Ona göre iki temel topluluk türü vardır: "*Dizi*" ve "*kaynaşmış grup*". Dizi, toplumsallığın temelidir; toplumsal özgürleşmeyi meydana getirecek olansa, kaynaşmış gruptur. Bireyler, dizisel topluluklarda edilgendir; kaynaşmış gruplarda ise etkin

---

adlandırılmıştır. Öğrenci ayaklanmasına ideolojik olarak bu hareket yön vermiştir (STMA 1988a: 1518, 1520).

⁸ Asıl adı Didier Anzieu'dür. Anzieu'nün Mayıs '68'de Nanterre Üniversitesinde yaşananlara dair bir çalışması vardır (Seidman 2009: 77).

ve kurucudur. Dizisel grupta bireyler arasında doğrudan bir ilişki yoktur, diziyi dolaylı olarak kurmuşlardır ve kendilerini bir topluluğun parçası olarak tanımazlar. Aynı gazeteyi okuyanlar, aynı radyo programını dinleyenler, durakta aynı otobüsü bekleyenler dizisel gruptur. Kaynaşmış grup ise bireylerin bilinçli yönelimi ve etkinliğiyle ait olduğu topluluktur. Bu gruptaki her birey ortak bir amaç doğrultusundaki ortak bir eylem içinde bir araya gelmiştir ve bireyler ortak amaca katkıda bulunarak grup içinde bir kimlik kazanmaktadır. İşgalci kuvvetlere karşı bir mahallenin ortak direnişi kaynaşmış gruba örnektir. İlkın “aynı mahallede oturanlar” diye nitelendirilen dizisel çoğulluk, bir işgal karşısında ortak bir direniş i örgütlediği zaman kaynaşmış grup niteliği kazanır (Direk 2012: 66).

Sartre’a göre ortak özgürleşme, kaynaşmış gruplar aracılığıyla gerçekleşir. Bu gruplardan bazıları ortak amaçları gerçekleşince, bazıları ise amaçlarını gerçekleştiremeden dağılır. Her grup gibi, kaynaşmış gruplar da “*pratiko-inert*” unsurlar içeren bir pratik alanda bulunur. Donmuş ve kanıksanmış birtakım tarihsel pratikler, toplumların özgürleşmesi önünde engel oluşturur. Kimi zaman, kaynaşmış grubun dinamizmi bu kalıplaşmış atıl pratiklere galebe çalar, bazen ise pratiko-inert kaynaşmış grubu yutar. Pratik-inert, yani tarihsel ve toplumsal kurumlardaki atalet, pratik alanın yapısal bir parçasıdır. Bürokratik teamüller, adetler, gelenekler pratiko-inert’tir. Böylesi bir atalet, herkesi bir “başkası” hâline getiren ve bu başkalıkta herkesin kimliğini yitirdiği dizisel toplulukları yaratır (Direk 2012: 67).

Öğrenci ayaklanmasını Sartre’ın kavramlarıyla ifade edecek olursak, aynı üniversitede öğrenim gören, aynı eğitim sisteminde yetişen bireyler olarak bir “dizisel grup” olan öğrenciler, Mayıs ‘68 süresince “kaynaşmış gruba” dönüşerek özgürleşmesi önünde engel oluşturan “burjuva devlet”e ve diğer kurumlara karşı ortak bir mücadele yürütmüştür. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, öğrencilerin hiyerarşi ve otorite karşıtı olmaları ve son derece esnek bir örgütlenme tarzıyla hareket etmeleri, onları Sartre’ın tanımladığı anlamda bir kaynaşmış grup olarak ele almayı güçleştirmektedir. Ayrıca Mayıs ‘68, Sartre’ın

tarif ettiği kaynaşmış gruplardaki gibi ortak bir amaç etrafında gelişmekle birlikte, bu amaç elde edildikten sonra yıkılanın yerine ne konacağı belirsizdir. Ancak yine de, Sartre'ın toplumsal yapı içinde kökleşen ve toplumsal özgürlüğün önüne set çeken her şeyin ancak ortak bir mücadeleyle aşılabileceği düşüncesinin dönemin gençliğine esin kaynağı olduğunu söyleyebiliriz.

Sartre sadece düşünceleriyle etki uyandırmamış, hareketin başından itibaren öğrencilerle yakın bir diyalog içinde olmuştur. Verdiği bir röportajda, hükümetlerin siyasal aidiyetleri fark etmeksizin, radikal değişim isteyen öğrenciler için şiddetin tek seçenek olduğunu savunarak öğrenci şiddetini meşrulaştırmıştır (Boullé 2009: 5, Contat and Rybalka 1970: 462'den). Ayrıca, kendisiyle röportaj yaparak öğrenci lideri Cohn-Bendit'e siyasal bir platform sağlamıştır. Sartre Mayıs '68 boyunca, "*klasik aydın*" gibi davranıp ezilenlerin kendilerini ifade edebilmeleri için medyaya erişimini kolaylaştırmak yerine, bizzat ezilenler adına konuşmayı tercih etmiştir (Boullé 2009: 5).

Sartre, Mayıs '68'i nasıl değerlendirmektedir? 1970 Ekim'inde Fransa'da "aydın" kavramı üzerine verdiği bir röportajda, öğrenci ayaklanmasının nedenlerine dair görüşlerini aydınlar hakkındaki teziyle ilişkilendirerek açıklamıştır. Sartre'a göre, öğrenciliklerinin birinci yılından itibaren "*pratik bilgi teknisyeni*"⁹ olan öğrenciler, önlerinde "*sermayenin ücretli işçisi*" veya "*daha iyi iş çevirmelerine izin verecek polis*" olmak dışında bir seçeneklerinin olmadığını kavradıkları için "*Biz bunu istemiyoruz, daha doğrusu, biz artık aydın olmak istemiyoruz, biz kazandığımız (...) evrensel bilginin herkesçe*

---

⁹Sartre'a göre modern toplumlardaki işbölümünün bir gereği olarak, farklı görevler üstlenen pratik bilgi uzmanları ya da teknisyenleri oluşmaktadır. Her pratik bilgi teknisyeni aydın değildir, ancak aydınlar onların içinden çıkmaktadır (Sartre 2011: 20-21). Pratik bilgi teknisyeni egemen sınıf tarafından seçilmiştir, bu sınıf tarafından oluşturulan ideolojik-teknik eğitimle yetiştirilip seçmeci bir sistemle belirlenmektedir ve genel olarak egemen sınıftan çıkmamaktadır (Sartre 2011: 26-27).

kullanılmasını istiyoruz.” dedikleri için ayaklanmışlardır.¹⁰ Sartre’a göre öğrenciler “...*Vietnam taban komitelerinden birine katılmakla, burjuva sınıfının emrinde bir polis olmayı öğrenme olgusunu giderme*”nin mümkün olmadığını anlamıştır. Çünkü Cezayir ya da Vietnam için yaptıkları ya da yaptıklarını sandıklarıyla, rahatsız bilinçlerinde rahatlamış bir bilinç¹¹ bulmaktan başka bir şey elde edememişlerdir. Sartre klasik aydını, “... *rahatsız bilincinin başka alanlarda kendine yaptırdığı edimlerle (genel olarak yazılar) rahatsız bilincinden rahat bir bilinç çıkartan biridir.*” diye tanımlar (Sartre 2011: 96-97). Sartre’a göre öğrenciler, yalnızca sermayenin (burjuvazinin) emrinde ücretli çalışanlar olmayı değil, aydın olmayı reddetmektedir. Aydınlarla özgü geleneksel davranış kalıplarının mevcut düzenin devamını engellemediğini kavramışlardır.

Ne var ki, Sartre öğrencilerle yakın bir ilişki kurmaya ve onları anlamaya çalışsa da, aralarında dışarıdan görüldüğü gibi bir uyum sağlanamadığı, tarafların sonraki yıllardaki anlatımlarında ortaya çıkmaktadır. Bir grup öğrencinin, ayaklanmanın ilk günlerinde Sartre ve Simon de Beauvoir’ı ziyaret ettiği günü anlatan eski bir öğrenci lideri, iki düşünürün de gençleri dinlediğini ama onların asıl derdini anlamadığını öne sürer (Boullé 2009: 8, Cohen-Solal 1985: 586’dan). Keza, Sartre da 1974 tarihli bir yazısında, öğrenci hareketini desteklemekle birlikte, hareketin asıl niteliğini anlamadığını açıkça belirtir (Boullé 2009: 8, Sartre vd. 1974: 63’ten). Esasen, Fransa’daki öğrenci hareketinin asıl nedenleri ve hedefleri önceki kuşaklara mensup aydınlara göre yeterince net değildir, dolayısıyla bu durum sadece Sartre’a özgü değildir. Keza, çalışmanın önceki sayfalarında da

---

¹⁰ Sartre’a göre aydın “... *kendi içinde ve toplumdaki, pratik gerçekliğin araştırılmasıyla (...) egemen ideoloji (...) arasındaki karşıtlığın bilincine varan insandır.*” (Sartre 2011: 37). Bu karşıtlık/çelişki ortadan kalktığında, zaten aydına gerek kalmayacaktır.

¹¹ Sartre’a göre evrensel ile özel olanı devamlı sorgulamak bilgi teknisyeninin gerçekliğidir ve bu durum onu Hegel’in “*rahatsız bilinç*” adını verdiği şey hâline getirmektedir (Sartre 2011: 34).

görüldüğü üzere öğrenci hareketi ideolojik açıdan son derece eklektik bir yapıdadır. Ancak, birbirlerini tamamen anlamasalar da, Sartre'ın öğrenci hareketine yönelik desteğinin samimi bir yol arkadaşlığı olduğu ayaklanma sona erdikten sonraki çabalarından da anlaşılmaktadır. Boullé (2009: 8-11)'nin belirttiği üzere, Sartre yaz tatilinin başlamasıyla birlikte unutulmaya yüz tutan Mayıs ayaklanması üzerine kafa yormaya devam eden birkaç entelektüelden biridir. Sartre, 1970'lerin başlarına dek öğrencilerle ilişkisini hiç kesmemiş, güncel olaylar karşısında ortak bir tavır sergileyebilmek için çaba göstermeye devam etmiştir.

3.1. Türkiye'deki Sosyalist Öğrenci Hareketinde Millî Demokratik Devrim Tezinin Etkileri

Türkiye'deki sosyalist öğrenci hareketinin beslendiği teorik kaynaklara ve etkileşim hâlinde olduğu aydınlara bakıldığında, karşımıza bambaşka bir tablo çıkmaktadır. Önce Marksist-Leninist literatür yoğun bir ilgiyle okunmuş, ardından ilgi doğrudan doğruya devrim teorisine yönelmiştir.

Aydınlık ve öğrenciler arasında sosyalizmin yayılmasına zemin hazırlayan en önemli etken 1961 Anayasası'dır. Ancak bu ilgi birdenbire ani bir patlama biçiminde gerçekleşmemiş, 1961 yılında yayın hayatına atılan Yön dergisini ve ardından Sosyalist Kültür Derneğini kuran aydınlık, bu geçiş döneminde önemli bir rol üstlenmiştir (Timur 2000: 280). Yön, ne Kemalist ne de sosyalist bir yayındır. Resmî ideolojiyi esas alan bir az gelişmişlik söylemi, kalkınma hedefi ve Anayasa'nın sosyalizme açık olduğu fikri üzerinden Kemalizm, sosyalizm, milliyetçilik ve üçüncü dünyaçılığın belli unsurlarını barındıran bir proje sunmuştur (Ünüvar 2008b: 823). Bu derginin yayınlarının da etkisiyle, pek çok aydın ve üniversite öğrencisinde sosyalizme karşı bir ilgi uyanmıştır. O güne dek sansür nedeniyle özgürce okunamayan Nâzım Hikmet şiirleri ve bazı eski TKP'lilerin yazılarının Yön sayfalarında yer bulabilmesi, o dönem için oldukça ilerici, hatta sıra dışı gelişmelerdir. Aydınlık ve üniversite

öğrencilerinde sosyalizme yönelik ilgiyi besleyen bir diğer önemli gelişme ise çeviri kitaplardır (Timur 2000: 280).

1960'lı yılların ikinci yarısında, Türkiye'deki sosyalist öğrencilerin Kemalizme dayanan ideolojik formasyonunu henüz Türkçeye çevrilmeye başlanan sosyalist kitaplar hızla dönüştürmeye başlamıştır. Erken Cumhuriyet döneminde devlet eliyle yürütülen ve toplumsal karşılık bulan çeviri çalışmalarının bir benzeri, 1960'lı yıllarda sol eğilimli yayınevlerinin inisiyatifiyle gerçekleştirilmiştir. İlk yıllarda daha çok sosyalizmin felsefi temelleri, az gelişmişlik, kalkınma, emperyalizm gibi konular ağırlıklıyken, sonraki yıllarda devrime rehberlik edecek yapıtlar ön plana çıkmaya başlamıştır. 1968 itibarıyla toplumsal hareketlere yanıt verme kaygısı yayın faaliyetlerine yön vermiştir. Ayrıca, kimi zaman yayınevlerinin farklı angajmanlarına göre çevirilerin araçsallaştırılması da söz konusudur (Ünal 2008: 422-423). Türk yazarların sosyalist perspektifle kaleme aldığı yeni kitaplar da yayımlanmaya başlamıştır.

Aydınlar arasındaki kültürel dönüşümün yankıları en canlı ve açık biçimde üniversitelerde hissedilmiştir. Bu durum, öğrenciler üzerinde Taner Timur'un ifadesiyle “kültürel bir şok” yaratmıştır. Akademisyenler ve öğrenciler için Marksizmi ilgi çekici kılan yönü, tarihsel evrim içinde üretim biçimlerine göre gelişen “köleci toplum”, “feodal toplum” ve “kapitalist toplum” gibi evrensel kategoriler saptarken; her toplumu özgül koşulları içinde somut bir biçimde anlama olanağı sunmasıdır. Bu dönemde, Türkiye'de Marksist yaklaşımla ele alınan ilk ve en önemli konu, Türkiye'nin sınıfsal yapısı ve egemen üretim biçimidir. Bu tartışmada Türkiye'nin kapitalist bir toplum mu olduğu, yoksa hâlen kapitalizm-öncesi (yarı-feodal) üretim ilişkilerini mi sürdürdüğü sorusuna yanıt aranmıştır. Egemen üretim biçimi ve sınıf yapısı tartışması, devrim stratejisi tartışmalarına da zemin hazırlamıştır. Öte yandan, Türkiye'nin tarihine yönelik sorgulamalar da yapılmış, Osmanlı Devleti'nin Avrupa Ortaçağ'ındaki gibi bir feodal dönemden mi geçtiği, Marx ve Engels tarafından geliştirilen Asya Tipi Üretim Tarzı'nın bir benzerini mi yaşadığı, yoksa kendine özgü bir tür merkeziyetçi sistem mi oluşturduğu tartışılmıştır. Bu tartışmaların

önemli bir uzantısı da Türkiye'nin dünyadaki yerine dair paradigmanın değişikliğe uğramaya başlamasıdır. Bu döneme kadar Türkiye kendini Batı'nın bir parçası saymakta ve Batı yanlısı bir diplomasi izlemekteydi. Ancak geleneksel dış politikası yoğun bir eleştiriye tâbi tutulmuş ve Kurtuluş Savaşı yıllarından sonra ilk kez “emperyalizm” ve “anti-emperyalizm” kavramları telaffuz edilmeye başlamıştır (Timur 2000: 281-282).

Sosyalist yayınların aydınlarda zihinsel bir kırılma yarattığını söylemek mümkündür. Ancak şu da var ki, çeviri faaliyetleriyle birlikte zengin bir düşünsel birikim elde edilmeye başlansa da, öğrenci gençliğin teorik ilgileri Türkiye'nin kendi dinamikleri doğrultusunda biçimlenmiştir. Yabancı kaynaklar, ülke içi ideolojik tartışmaları biçimlendirmeye aracılık etmiştir. 1960'lı yıllarda, yukarıda bahsi geçen Yön Hareketi'nin¹² yanı sıra solu etkisi altına alan ve öğrenci hareketine nüfuz eden iki ekole ayrıca yer açmak gerekir. Bunlardan biri, TİP'in öncülük ettiği, sosyalizmi parlamenter yoldan kurma fikridir. Diğeri ise, eski TKP'lilerin öncülük ettiği, sosyalizme burjuva demokratik devrimi başarıya ulaştıktan sonra geçilebileceğini öngören aşamalı bir devrim modeli olan “millî demokratik devrim” (MDD) tezidir. Öğrenci hareketi, bu iki görüşün etkin savunucuları ve temsilcileri hâline gelmiş, zamanla MDD tezinin ağırlığı artmış ve öğrenci hareketine yön vermiştir.

Sosyalizme parlamenter yoldan geçiş tezinin en önemli dayanakları Türkiye'nin demokratik olgunluğa ulaştığı düşüncesi ve yeni anayasayla genişleyen hak ve özgürlüklerdir. TİP lider kadrosundan Behice Boran'a göre Türkiye, “*burjuva*” veya “*millî*” olarak nitelendirilebilecek demokratik devrimini tamamlamış bir ülkedir. Demokratik devrim, burjuvazinin önderliğinde yürütülen Millî Kurtuluş Savaşı'yla başlamış, 1923'teki rejim değişikliği ve onu izleyen

---

¹² Aslında “Yön-Devrim Hareketi” demek daha doğru olacaktır; zira hemen hemen aynı kadro 1967'de Yön dergisinin yayın hayatına son verdikten sonra 1969'da Devrim dergisini çıkarmaya başlayacaktır. Devrim, Yön'de temelleri atılan ve kısaca sosyalizmle Kemalizmi buluşturma girişimi olarak açıklanabilecek projenin bir devrim programı hâline gelmesine öncülük eden bir yayındır.

Atatürk inkılâplarıyla, 1946'da çok partili hayata geçişle ve nihayet 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında gerçekleştirilen ilerici düzenlemelerle geliştirilmiş, yeni kazanımlar elde etmiştir. Feodalizmi tamamen tasfiye edememiş olması ve yabancı sermayeye gereksinim duyması, Türkiye'nin yarı-feodal ve yarı-bağımlı bir ülke olduğu anlamına gelmemektedir. Burjuva devrimi başarıya ulaştıktan sonra sosyalizmi kurmaya yönelecek bir aşamalı devrim anlayışı, ancak işçi sınıfı olmayan ya da çok zayıf olan, bir başka ifadeyle işçi partisi bulunmayan ülkeler için söz konusu olabilir (Boran 1968: 271-273). Türkiye'de ise, Anayasanın tanıdığı hak ve özgürlüklere sahip çıkıldığı ve emekçi kitleler bilinçlendirildiği takdirde, parlamenter yoldan sosyalizmin iktidara gelmesi pekâlâ mümkündür (Boran 1968: 223).

MDD tezi ise, Lenin'in 1905 Devrimi'nden 1917 Ekim Devrimi'ne uzanan süreçte geliştirip bizzat uyguladığı devrim modeline dayanmaktadır. Lenin, Rus işçi sınıfının iktidara gelişinin iki aşamadan geçerek gerçekleşeceğini öngörür. İlki demokratik devrim, ikincisi sosyalist (proleter) devrimdir. Bu iki aşama, kesintisiz olarak birbirini izler. Lenin, aşamalı devrim teorisini Marx ve Engels'in 1848 Alman devrimine ilişkin çözümlemesinde, işçi sınıfının öncelikle mutlak monarşi ve feodal toprak mülkiyetine karşı burjuvaziyle birlikte mücadele etmesi, burjuvazi iktidara geldiğinde ise burjuvaziye karşı kendi devrimi ve iktidarı için mücadele etmesi gerektiğini savunan görüşlerine dayandırır (Şener 2010: 29). Lenin, monarşi koşullarında hüküm süren feodal üretim ilişkilerini işçi sınıfının objektif (mevcut ekonomik düzey) ve subjektif (geniş proleter yığınların bilinçlenme ve örgütlülük düzeyi) açıdan gelişmesi önünde büyük bir engel oluşturduğu gerekçesiyle proletarya ve köylüler için gerçek özgürlüğe (sosyalizme) giden yolun burjuva devriminden, bir başka ifadeyle demokratik cumhuriyetten geçtiğini savunur (Şener 2010: 30, Lenin 1970: 130'dan).

Lenin'in Rusya için geliştirdiği stratejiyi yarı-feodal bir köylü toplumu olan Çin'e uyarlayan Mao da sosyalist devrimden önce demokratik devrimi öngörür; ancak devrimde köylülüğün rolü konusunda Lenin'den ayrılır. Zira, Komintern kent proletaryasını, Mao

yoksul köylüleri esas alır. Mao'nun “*yeni demokratik devrim*” adını verdiği modele göre, ekonomik ve toplumsal açıdan köylülüğün egemen olduğu yarı-feodal ve yarı-sömürge konumundaki bir ülkede, devrimin temel gücü yoksul köylüdür ve devrim “*kırlardan kentlere doğru*” gelişen bir çizgi izlemelidir. Devrimin mücadele yöntemi ise “*halk savaşı*” olarak adlandırılan silahlı mücadeledir (Şener 2010: 54-55, Mao 1993'ten).

Aşamalı devrim modeli, Türkiye'deki savunucuları tarafından ülkenin özgül koşullarına uyarlanmıştır. MDD modelinin başlıca savunucularından Mihri Belli'ye göre, Türkiye kendi ulusal kaderini tayin etme hakkına tamamen sahip olan bağımsız bir ülke değildir; zira emperyalist sistem içindedir. Bu sistem, yer altı kaynaklarından dış ticaretine, politikasından kültürüne Türkiye'yi baskı altına almaktadır. Türkiye, aynı zamanda halkının bir bütün olarak gelişmesini ve ulusal birliğini tam anlamıyla kurabilmesini engelleyen feodal güçlerin ekonomik ve ideolojik boyunduruğu altındadır. Türkiye'yi bu iki engelden kurtarmak, toplumun önündeki ilk “*devrimci görev*”dir. Demokratik devrim, sınıf çıkarları Türkiye'nin emperyalist sistem içinde bağımlı bir ülke durumunda kalmasını gerektiren “*işbirlikçi*” sermayeye ve feodal ağaya/mütegalibeye karşı yapılmak zorundadır (Belli 1970: 10-11).

Belli'ye göre demokratik devrimi gerçekleştirecek olan güçler, yaşamını ücretli emeğiyle sürdürebilen, üretim araçlarından ve topraktan yoksun kent ve köy proletaryası, çok az toprağa ve küçük üretim aracına sahip olmakla birlikte sömürden azade olmayan kent ve köy küçük burjuvazisi, “*yani bir avuç asalak dışında tüm emekçi Türkiye halkı*”dır. Proletarya, sınıfsal konumu gereği, “*en ileri toplum biçimi*” olan sosyalizme bağlıdır, ayrıca örgütlenme ve disiplin ruhunu diğer sınıflardan daha kolay benimseyebilir. Sosyalizm herkesten önce onun toplumsal düzeni olduğu için, gerek demokratik devrim gerekse onu izleyecek olan sosyalist devrim aşamasında proletaryanın en devrimci sınıf olarak tarihsel gelişmeye damgasını vurması

kaçınılmazdır, dolayısıyla hegemonya proletaryada olmalıdır¹³. MDD tezi, -TİP çizgisinden farklı olarak- ekonomik anlamda bir sınıf olmayan, bir miktar üretim aracına sahip olmasına ve işgücü kiralamasına rağmen emeğiyle yaşayanlar ile öğrenciler ve meslek erbabının çoğunluğunun dâhil olduğu sivil-asker aydın zümreyi de içine alan bir “*millî cephe*” fikrini gündeme getirmiştir. Sivil-asker aydın zümrenin millî cephedeki konumu kritiktir; zira bu zümre ile işbirlikçi sermaye ve feodal mütegalibenin çıkarları uyuşmamaktadır, bu zümrenin geleneğinde ulusal kurtuluşçuluk vardır ve çıkarları Türkiye’nin içinde bulunduğu koşullarda demokratik devrimden¹⁴ yanadır (Belli 1970: 15-19). Öte yandan, sosyalistler devrimden yana olan –ya da olduğu varsayılan- bu güçleri karşısına almak yerine onlarla güç birliği kurarken, en bilinçli devrimciler olarak öncü rol üstlenmeli, temel görevleri olan emekçilerin örgütlenmesi ve bilinçlendirilmesi işini ihmal etmemelidir (Belli 1970: 22). Dolayısıyla, Türkiye’nin sosyalist devrim aşamasında olmamasının temel nedenlerinden biri de proletaryanın sınıfsal bilinçten ve örgütlülükten yoksun olmasıdır. Bu da, sosyalistlerin proletaryanın bilinçlenmesine ve örgütlenmesine yardımcı olmasını zorunlu kılmaktadır. Bu kavrayış, öğrenci hareketinin kampüslerin dışındaki eylemliliğini yönlendiren asıl etkenlerden biri olmuştur.

Zamanla, öğrenci hareketinin önde gelen bazı isimleri de yazılarıyla bu stratejiye birtakım teorik açıklamalar getirmiştir; ancak bu çalışmanın sınırlılığı içinde sadece MDD’nin TİP çizgisinden ayrıldığı yönlerini ortaya koymak yeterli olacaktır. Bu bahsi kapatmadan şunu da

---

¹³ Nitekim, Lenin de Demokratik Devrim’de Sosyal Demokrasinin İki Taktiği adlı kitabında devrimin burjuva demokratik aşamasında bile hegemonyanın proletaryada olmasını savunur (Yurtsever 2008: 85).

¹⁴ MDD, burjuva demokratik devrim ile eşanlı olarak kullanıldığı da olmuştur. Bunun nedeni, demokratik devrimin geçmişte burjuvazinin önderliğinde gerçekleştirilmiş olmasıdır. Ancak MDD tezi savunucuları, içinde bulunulan emperyalizm çağında tutarlı bir devrimci çizgi izleyebilecek “millî” bir burjuvazi bulunmadığı gerekçesiyle “burjuva” sıfatını tercih etmemektedir (Belli 1970: 13).

belirtmek gerekir ki; MDD tezindeki anti-emperyalizm ve “*İkinci Kurtuluş Savaşı*” vurgusu TİP’in söylemlerinde de mevcuttur. Ancak, TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, anti-emperyalist mücadele ile sosyalist mücadele arasında bir öncelik-sonralık ilişkisi kurulamayacağını, bu iki mücadelenin “*bir madalyonun iki yüzü gibi*” olduğunu savunarak (Aybar 1968: 465) TİP’in yaklaşımındaki farkı netleştirir. Aybar, sosyalist mücadeleyi geriletme pahasına, küçük burjuvazinin de yer alacağı anti-emperyalist millî cephe tasarısına karşı çıkmaktadır (Aybar 1968: 506).

Bu tartışmaların damga vurduğu atmosferi soluyan ve ülke meselelerine içten bir ilgiyle kafa yoran öğrenci gençlik, teorik birikimini sadece eski kuşaklardan sosyalistlerin yazı ve konuşmalarından edinmemiş, Marksist-Leninist kaynakları da deyim yerindeyse “hatmetmiştir”. Özellikle de, Türkiye için uygun görülen devrim modellerini bizzat gerçekleştirmiş devrimcilerin deneyimlerinden süzülen metinler, oldukça ilgi görmüş ve adeta bir devrim kılavuzu olarak kabul edilmiştir. 1960’lı yıllar boyunca Yön, Devrim, Ant ve Türk Solu gibi eski kuşaklar tarafından kurulan dergilerin yanı sıra, üniversite öğrencileri ve genç akademisyenler tarafından Kasım 1968 itibarıyla çıkarılmaya başlanan Aydınlık’ın (Aydınlik Sosyalist Dergi) gençlerin teorik donanımında büyük etkisi olmuştur. Haziran işgallerinden sadece dört ay sonra yayımlanmaya başlayan Aydınlik, kendini okurlarına Batı ülkelerindeki öğrenci hareketleriyle Türkiye’deki sosyalist öğrenci hareketi arasındaki ideolojik ayrımı belirginleştirmeye yönelik bir tavırla takdim etmiştir.

Aydınlik’ın ilk sayısında kurucuların imzasıyla yayımlanan yazıda, emperyalizmin sosyalizm karşısında Marcuse gibi “*sosyalizmi reddeden*” düşünürlerin görüşlerinin yayılmasına yardım ederek sosyalizmin biliminin önderlerine ve uygulayıcılarına düşmanlık aşıladığı savunulmuştur. Yazıda ayrıca, Türkiye’deki sosyalist üniversite gençliğinin, Batı’daki hippiliğe öykündüğü gibi iddiaların da gerçeği yansıtmadığı vurgulanmış; emperyalizmin küçük burjuvaziye “*Amerikancı değerleri*” aşılama için gangster ve kovboy kültürünü kullandığı, sinemayla, beat müziğiyle bireyci düşünce kalıpları içine

hapsettiği küçük burjuvazinin millî kurtuluşçu bilince ulaşmasını engellemeye çalıştığı savunulmuştur (Aydınlık 1968: 26-27). Batı ülkelerindeki gençlere kültürel ve ideolojik açıdan yön veren akımlardan etkilenmek ve Batılı gençlerle aynı değerleri ya da itirazları paylaşmak adeta utanılacak bir durum olarak görülmektedir. Bu tavır sonraki sayılarda da sürdürülecektir. Örneğin Öcal (1969: 391)'a göre, Türkiye ne ABD'nin ne de Avrupa'nın koşullarını yaşamaktadır. Marcuse belki bir süreliğine Batı gençliğinin isteklerine ve Çekoslovakya'daki karşı devrimci eğilimlerine cevap verebilir. Ama Türkiye'de bu ülkelerdeki koşullar ve Marcuse'nin bahsettiği “*teknolojik*” boyutlar yoktur. Türkiye'deki öğrenci hareketi, “... *bunalımlı, bilinçsiz, öfkeli bir başkaldırma değil, anti-emperyalist bir politik çizgisi olan devrimci eylemin içinde en bilinçli bir koldur.*”

Aydınlık'ta yer alan çeviriler de genç okurların devrimci teorisyenlerin düşüncelerini özümsemelerine katkı sağlamıştır. Kasım 1968 tarihli ilk sayısı adeta sosyalist gençliğin teorik çizgisini ortaya koyan uzun bir manifesto niteliğindedir. Sayıda, Lenin'in gençlikle ilgili yazılarına geniş bir yer ayrılmıştır; zira kendi praksisleri için referans aldıkları devrimcilerin başında Lenin gelmektedir. Lenin'in öğrenci hareketlerini sosyalist harekette önemli bir yere koyan ve yüreklendiren metinleri özenle seçilmiştir.

Örneğin, 1905 tarihli mektubunda, çok sayıda genci saflarına katmaya gereksinim duyduklarını, kıdeme saygı gibi eski alışkanlıklardan kurtulmak gerektiğini savunur (Lenin 1968: 66). Bir başka yazısında ise, öğrenci hareketinin özerk bir hareket olarak değil ancak genel siyasal eylemle eşgüdümlü bir hareket olarak düşünülebileceği gerekçesiyle akademik eyleme karşı çıkanlara itiraz eder. Lenin'e göre, bu iddia temelden hatalıdır. Partiye bağlı gençlik grupları, öğrenci hareketini desteklemeli ve ondan yararlanmak için çaba harcamalıdır. Akademik hareketler, genç kitlelerin—onlar farkında olsun olmasın— siyasî çatışmasının başlangıcıdır. İşte bu nedenle akademik protestocuları gerek ideolojik gerekse örgütsel açıdan etkilemek, onlara bu çatışmanın nesnel önemini açıklamak ve bu çatışmayı “*bilinçli*” kılmak elzemdir. Lenin, sosyalistler olarak böylesi

bir “*burjuva*” hareketinin kendi içindeki başarısını garanti etmemekle birlikte, sosyalist hareketin geleceği için yararlı olacağını düşünmektedir (Lenin 1968: 68-70). Aydınlık’ın ilk sayısında Lenin’in özellikle bu iki yazısına yer vermesi, akademik nedenlerle başlayan işgal ve boykot eylemlerinin ideolojik niteliğini güçlendirme çabası olarak değerlendirilebilir.

Aydınlik, devrimci teorisyenlerin öğrenci/gençlik hareketleri hakkındaki görüşlerine yer vermeye sonraki sayılarında da devam etmiştir. Şubat 1969 sayısında, Mao’nun gençlik tarafından düzenlenen bir toplantıda yaptığı konuşmanın metni okura sunulmuştur. Mao, konuşmasında gençlik konusu üzerinde özellikle durmuş, 1919’da öğrencilerin de katıldığı 4 Mayıs Hareketi’nden¹⁵ itibaren gençliğin “*öncü*” rolü oynadığını belirtmiştir. Ona göre öncülük, devrimci (anti-emperyalist ve anti-feodal) safların başını çekmek demektir; ancak, söz konusu devrimci saflarda yer alan gençlerin, bir başka ifadeyle genç aydınların ve öğrencilerin, öncü rolü tek başına yeterli değildir. Sadece gençliğin öncü rolüne dayanarak düşman yenilemez; çünkü gençlik temel kuvvet değildir. Temel kuvvet, geniş işçi ve köylü kitleleridir. Genç aydınlar ve öğrencilerin görevi, Çin nüfusunun %90’ını oluşturan bu geniş işçi ve köylü kitlelerine gidip, onları harekete geçirmek ve örgütlemektir. Çünkü işçi ve köylü kitleleri de saflara katılmazsa, emperyalizm ve feodalizme karşı savaşı kazanmak imkânsızdır. Mao’ya göre, bir gencin devrimci olup olmadığını anlamak için işçi ve köylü kitleleriyle tek vücut hâline gelmek isteyip istemediğine bakılmalıdır; bunu istiyor ve bu istek doğrultusunda hareket ediyorsa devrimcidir, aksi hâlde ya devrimci değildir ya da karşı-devrimcidir (Mao 1969: 318-319). Mao’nun düşüncelerinin yansımalarını önce FKF, ardından Dev-Genç’in emek hareketlerinin örgütlenişinde oynadığı rolde görmek mümkündür.

---

¹⁵Öğrenciler ve aydınlar başta olmak üzere, toplumun geniş kesimlerinin katılımıyla gerçekleşen hükümet karşıtı büyük ayaklanma.

4. FRANSA VE TÜRKİYE'DE ÖĞRENCİ HAREKETLERİNİN EMEK HAREKETLERİYLE İLİŞKİSİ

4.1. Mayıs '68'de İşçi Hareketinin Rolü ve Öğrenci Hareketiyle İlişkisi

Mayıs '68, öğrenci hareketi tarafından başlatılmış olsa da, kısa sürede işçilerin de katıldığı genel bir ayaklanmaya dönüşmüştür. 10 Mayıs'taki öğrenci yürüyüşüne yapılan polis müdahalesinin şiddeti üzerine işçiler de protestoya katılmış, 3 gün sonra sendikaların da desteğiyle 1 milyondan fazla kişinin katıldığı büyük bir yürüyüş gerçekleştirilmiştir. İşçi sınıfı, 14 Mayıs'tan itibaren destekçi olarak değil başlı başına bir kitle olarak toplumsal mücadeledeki yerini almıştır. 14 Mayıs'ta 3 bin kişiyle başlayan grev, 22 Mayıs'ta 9 milyon katılımcıya ulaşmış, bunların 4 milyonu 18 gün boyunca aralıksız grevde kalmıştır. Grev, toplamda bir buçuk aydan fazla sürmüştür. Fransa, 1968 Mayıs'ında sadece kendi tarihinin değil "tarihin" en büyük grevine sahne olmuştur (Savran 2009: 88-89). Grev süresince postane, ulaşım, iletişim gibi temel kamu hizmetleri de dahil olmak üzere, ülkedeki tüm hizmetler ve üretim durmuştur. Kentler ve mahallelerin gündelik ihtiyaçları, örgütlenmesine öğrencilerin öncülük ettiği Merkezî Grev Komiteleri tarafından karşılanmıştır (STMA 1988a: 1519).

Genel grevin yarattığı etki, Mayıs '68'de öğrenci hareketinin mi işçi hareketinin mi baskın olduğu, Mayıs '68'in kültürel bir devrime mi proleter devrimine mi yöneldiği sorularını akla getirir. Birçok Fransız sosyolog, Mayıs '68'in ufuk açıcı bir kriz olduğu ve bu ayaklanmanın Fransa'yı köklü bir biçimde değiştirdiği konusunda hemfikirdir. Yukarıdaki sorunun yanıtı olarak, Mayıs '68'in genellikle proleter devriminin başlangıcı değil, özgür toplum düşünün peşinden giden kültürel bir başkaldırı olarak görüldüğünü (Seidman 2009: 2) ve ayaklanmada öğrencilerin işçilerden daha büyük rol oynadığının düşünüldüğünü söyleyebiliriz.

Örneğin Henri Lefebvre, başta Nanterre Üniversitesinin sosyal bilim öğrencileri olmak üzere, ayaklanmanın en önemli özneleri olarak

bürokratik-tüketici topluma meydan okuyan öğrencilerin devrime çok yaklaştığını savunur. Ona göre öğrenciler sokakları politize etmekle kalmamış, toplumsal alana el koymuştur (Seidman 2009: 2, Lefebvre 1969: 118'den). Alain Touraine, ayaklanmayı rejimin içinde olduğu krizin göstergesi olarak değerlendirir. Ona göre, kısa süre öncesine kadar üretici faaliyetlerin dışında değerlendirilen alanlarda yeni sınıf mücadeleleri doğmakta ve örgütlenmektedir. Mayıs '68, proletarya ve burjuvazi arasındaki sınıf çatışmasının yerini yeni toplumsal hareketlerin almasına önayak olmuştur. Touraine'e göre proletarya, 20. yüzyılda gerileyen bir sınıftır. Artık, öğrenciler ve işçiler burjuvaziye karşı savaşırken Beşinci Cumhuriyet teknokrasisiyle savaşan yeni bir sınıf çatışması yaratmıştır. Ona göre yeni çatışmalar, sanayileşme sürecindeki işçi hareketi kadar esaslı ve sürekli olacaktır (Seidman 2009: 2, Touraine 1979: 26-81'den). Keza, Raymond Aron'a göre -her ne kadar bunu olanaksız ve saçma bir amaç olarak görse de-Mayıs ayaklanmasının temel unsuru, kendi kendini yönetme/kontrol etme olgusudur. Zira Aron'a göre, ileri düzeyde gelişmiş bir sanayi ülkesindeki üniversite ve işyerlerinin demokratik bir biçimde yönetilmesi olanaksızdır. Bununla birlikte Mayıs hareketini yaratan ve tanımlayan şeyin ifade özgürlüğü olduğu da bir gerçektir. Aron, öğrenci hareketini gerçek bir devrim olarak değil, bir "psikodrama" veya bir "sembolik devrim" olarak nitelendirmekle birlikte; bu hareketin yeni bir düzen kuramasa da geçmişten köklü bir kopuş başlattığı ve uygarlığın krizi olduğu konusunda diğer sosyologlarla hemfikirdir. Ona göre öğrenciler, modern toplumun ve 20. yüzyılın liberal Fransa'sının kırılmasını gözler önüne sermiştir (Seidman 2009: 2-3, Aron 1968: 16'dan).

Louis Althusser ise, genel düşünceden farklı olarak, Mayıs '68'de mutlak belirleyici rolü genel grevin oynadığını düşünmekte; katılımları çok önemli olmakla birlikte, üniversite öğrencileri ve onlara destek veren lise öğrencileri ile farklı meslek gruplarından genç çalışanların son tahlilde işçi sınıfının ekonomik mücadelesine tâbi olduğunu savunmaktadır. Ona göre, kapitalist ülkelerdeki yorumlar

genel grev ve öğrenci eylemlerinin önem sırasını tersine çevirmekte, tarihin en büyük genel grevini görmezden gelmektedir. PCF'nin değerlendirmesi de bu yöndedir. Kendisi de PCF üyesi olan Althusser, bu yaklaşımı sadece Mayıs '68'deki güçler dengesini yansıttığı için değil, Marksist-Leninist teze uyduğu için de doğru bulur. Althusser'e göre, öğrenciler barikatlarının polis tarafından vahşice bastırılmasının genel grevin fitilini ateşlemesinden yola çıkıp öncü rolü üstlenerek işçilere önderlik ettiklerini zannetmiş, burjuvazinin genel grevi sessizce geçiştirmesine –“özel” (*küçük burjuva*) devrimci niyetlerle de olsayardımcı olmuştur. Oysa bu sadece “kronolojik” bir sıralamadır, son tahlilde belirleyici olan asıl rol işçi sınıfınıdır. Öyle ki, Sorbonne'un işgalinin birkaç günle sınırlı kalmamasını sağlayan da 13 Mayıs gösterilerinde yüz binlerce işçinin yer alması ve ardından başlayan genel grevdir. İşçiler, Sorbonne'u işgal eden öğrencilerden yıllar önce, 1936'dan itibaren işgal pratiğinde uzmanlaşmaya çoktan başlamıştır. Öğrenciler, işçilerin kendilerine ihtiyacı olduğunu zannetmiştir; ama aslında onların işçilerin deneyimine ihtiyacı vardır¹⁶ (Althusser 1975: 40-41).

Althusser'e göre Mayıs '68 olarak adlandırılan süreç iki tip eylemin “karşılaşma”sıdır: Biri Fransız emekçilerinin ekonomik ve siyasal nitelikli sınıf mücadelesi, yani genel grevdir; diğeri ise hükümet ve polisin baskıcı davranışlarının fitilini ateşlediği üniversite ve lise öğrencileriyle genç kafa emekçilerinin eylemleridir. Althusser, bu iki eylemin kaynaştığını değil, karşılaştığını savunur. Öğrencilerle aydınların sloganları ile işçilerin sloganları arasındaki nesnel uyumsuzluk, bu durumun göstergelerinden biridir. Öğrenciler ve aydınlar sadece hükümet değişikliği değil, devrim istemektedir; işçilerin talepleri ise çok daha somut meseleler etrafında oluşmuştur. Althusser'e göre “*Öğrencilerin ütopyik (ideolojik-siyasî) umutları ile işçilerin acil talepleri arasında çok göze batan bir mesafe ve dolayısıyla bir anlayış*

---

¹⁶ Fransa'da daha önce 1919, 1930, 1947 ve 1948'de büyük işçi grevleri yaşanmıştır (STMA 1988a: 1516).

eksikliği” vardır¹⁷ (Althusser 1975: 41-43). Althusser’in dikkat çektiği bu mesafeyi yaratan başlıca neden, 22 Mart hareketinin öğrenci hareketi üzerindeki ideolojik hegemonyasıdır. Bu hareket işletmelerle fabrikalardaki geleneksel otorite/iktidar ilişkilerine ve işbölümüne son verip, bunların yerine alternatif devrimci üretim ilişkilerini getirmeyi hedeflemiştir. İşçi sınıfının bazı genç radikal unsurları dışında kalan büyük çoğunluğunun istekleri ise ücret artışının, belki en fazla hükümet değişikliğinin ötesine geçmemiştir. Öğrenci hareketinin kültürel-toplumsal devrim perspektifi ile işçilerin aşına olduğu geleneksel siyasal ideolojik terminoloji arasındaki uyumsuzluk çok belirgindir (STMA 1988a: 1520).

Mayıs ‘68, küresel ekonomik ısınmanın en yüksek olduğu dönemde patlak vermiştir. Yeni radikalizmin ekonomik gerekçelerle başlamaması ve ekonomik açıdan dezavantajlı olmayan gruplar eliyle yükselmesi, ekonomik gerekçelerle seferber olmaya alışkın grupların harekete geçmesi için itici güç olmuştur. Böylelikle, daha yüksek ücret ve daha iyi çalışma koşulları için işçi grevleri gerçekleşmiştir (Hobsbawm 2003: 368). Ancak, genel grev süresince, devlet otoritesinin artık tükendiğinin düşünüldüğü anda bile, işçi hareketi iktidarı burjuvazinin elinden almayı aklından geçirmemiş, sendikaların devrimci bir perspektifinin ve programının olmadığı açığa çıkmıştır

---

¹⁷ Althusser, “öğrenci hareketi” ifadesine temkinli yaklaşır. Fransa’daki öğrenci hareketinin çeşitli tabakalardan öğrencilerle çeşitli tabakalardan genç kafa emekçilerinin başlattığı ve Mayıs’ta doruk noktasına varan bir dizi eylemden oluştuğunu belirtir. Bu nedenle, hareketi “öğrenci hareketi” olarak nitelendirmek yanlıştır. Harekete katılanların tek ortak noktası küçük burjuva ideolojisidir. Ona göre, öğrencilerin eylemlerine “hareket” deme eğilimi, işçi hareketine öykümlerinden ileri gelmektedir. Öğrenci hareketi, işçi hareketi gibi birleşmiş olmadığı için gerçek bir hareket değildir, “hareket” nitelemesi, onların birleşik eylem ve birleşik örgüte olan özlemlerini dile getirmektedir. İşçi hareketi ise toplumsal bir sınıf olduğu kadar “nesnel” olarak “tek” devrimci sınıf olan proletaryanın hareketi olduğu için böyle adlandırılmayı hak eder. Üniversite ve lise öğrencileri ile genç kafa emekçileri ise bir sınıf oluşturmazlar; onlar küçük burjuva ideolojisine sahip olan “ara tabaka”dır (Althusser 1975: 44).

(STMA 1988a: 1520). Zira, son yirmi yılda ücretliler o güne dek görülmemiş kazanımlar elde etmiştir ve proleter kitlelerin aklına gelecek en son şey devrimdir (Hobsbawm 2003: 364).

4.1. Türkiye’de İşçi Hareketinin Doğuşu ve Öğrenci Hareketiyle İlişkisi

1960’lı yıllarda Türkiye için sınıf mücadelesi, henüz yeni bir olgudur. Solun ve öğrenci hareketinin gündemine sınıf kavramını yerleştiren gelişme, işçi sınıfının toplumsal ağırlığının artmaya başlamasıdır. 1960’ların ortalarında kırsal nüfus hâlen toplumun büyük çoğunluğunu oluştursa da (Tütengil 1970: 162) sermaye birikiminde sanayinin payının büyümesiyle¹⁸ birlikte, sayısı artan sanayi işçileri Türkiye’nin siyasal tarihinde ilk kez kitlesel olarak sendikal ve siyasal mücadele içinde yer almaya başlamıştır. Sanayileşme ve işçi sınıfı mücadelesi, Türkiye’nin 1960-1980 dönemine damga vuran ve bu dönemi geçmişten köklü bir biçimde ayırıştıran iki temel değişkendir. Türkiye bu dönemde kapitalist topluma özgü sınıf mücadelesi ve kitlesel hareketlerle modern bir toplumun niteliklerini kazanmaya başlamıştır (Savran 2010: 168-169, 173). İç pazarın genişliği ve canlılığı üzerine kurulu bir ekonomi politikası olan ithal ikameci sanayileşme modelinde, ücretler maliyeti artıran bir unsur olmakla birlikte sermaye için yeniden üretimi de olanaklı kıldığı için, bu dönemde oldukça ileri bir sosyal güvenlik sistemine geçilebilmiş, işçi sınıfı hem gelirini artırmış hem de ücret dışında birtakım güvencelere kavuşmuştur (Boratav 2004: 124).

Sınıf çatışmasını ve emek hareketlerini Türkiye’nin gündemine taşıyan objektif koşullar üzerinde durulurken değinilmesi gereken bir diğer etken de 1961 Anayasası’dır. Anayasa, kimsenin düşüncelerini

---

¹⁸ 1962 sonrasında ekonomi planlanmaya ve yatırım politikalarına beş yıllık kalkınma planları yön vermeye başlamıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, İthal İkameci Sanayileşme modelini stratejik bir tercih olarak belirlemiştir. Bu model, önceleri sadece “montaj” biçiminde kurulmuş, zamanla daha fazla yerli katkıyla modern sanayi görüntüsü kazanmaya başlamıştır; ancak teknoloji ve temel girdiler açısından dışa bağımlı olmaktan kurtulamamıştır (Boratav 2004: 120-121).

açıklamaya zorlanmamasını ve herkesin düşüncelerini tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkını garanti altına almıştır. Ayrıca sendikaların izin almaksızın kurulması başta olmak üzere tüm çalışanlara geniş haklar tanıyarak (Parla 2007: 51, 59) düşünce ve örgütlenme özgürlüğünün sınırlarını genişletmiş, örgütlü sınıf mücadelesini olanaklı kılmıştır¹⁹.

Bu süreçte, öğrenci hareketinin işçi hareketine desteği önemlidir. FKF, kurulduğu günlerden itibaren işçilere ve sendikalara da destek olmayı bir görev bilmiştir. DİSK'in kuruluş aşamasında FKF büroları sendikacılara tahsis edilmiş ve bazı FKF üyeleri DİSK'e bağlı sendikalarda görev almıştır (Feyizoğlu 2004: 342). Öğrencilerin yükseköğretim kurumlarında gerçekleştirdiği işgal ve boykot eylemlerinin, işçilere fabrikalardaki boykot ve işgal eylemleri için model oluşturduğunu söylemek de mümkündür. FKF/Dev-Genç'liler, fabrikalardaki boykot ve işgallerde işçilere yol göstermiş (STMA 1988b: 2084), 15-16 Haziran 1970 tarihli büyük işçi direnişinde de işçilerle ortak hareket etmiş, eylemler sona erdiğinde bazı öğrenciler işçilerle birlikte yargı önüne çıkarılmıştır (Yıldırım 2008: 415-416). 1960'ların ikinci yarısında, sadece işçilerin değil köylülerin ekonomik mücadelesinde de daha önce görülmemiş düzeyde bir canlanma meydana gelmiştir. Dönemin sonlarında topraksız köylüler, ağalar tarafından el konulan hazine arazilerini işgal ederken, küçük üreticiler ürünlerine hükümet tarafından biçilen taban fiyatlarının yükseltilmesi için mitingler düzenlemiştir. Büyük toprak sahiplerinin ve tüccarların özel mülkiyetini ve sermayesini hedef almayan bu eylemlerin örgütlenmesinde en önemli pay, FKF/Dev-Genç'li öğrencilerindir (STMA 1988b: 2136).

---

¹⁹ Sınıf mücadelesinin güçlenmesi, bir süre sonra ona söz konusu hakları tanıyan sistem için tehdit unsuru hâline gelecek ve Nihat Erim'in ifadesiyle "*sosyal uyanışın ekonomik gelişmeyi aşması*" 12 Mart 1971 Muhtırası'nın en önemli gerekçesini oluşturacaktır (Savran 2010: 180).

FKF/Dev-Genç'lilerin emek hareketlerinde yer alışı, MDD stratejisi doğrultusunda gerçekleşmiştir. Dönemin en önemli öğrenci liderlerinden Mahir Çayan, öğrenci gençliğin MDD içindeki sorumluluğunu diyalektik bir bütün oluşturan *"ikili görev"* olarak formüle eder. Çayan'a göre tam bağımsız ve gerçekten demokratik Türkiye'yi kurma mücadelesi yürütenlerin önündeki iki görevden biri, anti-emperyalist mücadelede tüm millîci sınıf ve tabakaların yanında yer almak, diğeri ise anti-kapitalist mücadelede işçi sınıfına politik bilinç kazandırmak ve bu sınıfın örgütlenmesini sağlamaktır (Çayan 1969: 14). Dev-Genç Genel Başkanı Atilla Sarp da, gençliğin devrimci mücadeledeki rolüne ilişkin Çayan'la aynı minvalde bir açıklama getirir. Sarp, öncelikle bir *"işçi sınıfı örgütü"* olarak değil, işçi sınıfı ideolojisini kavramaya ve bu sınıfın öncülüğünde gençliğin kitlesel örgütünü kurmaya çalışan bir *"yan örgüt"* olarak görev aldıklarını vurgular. Lenin'in *"Pratik çalışmaya katılmayınca gençler, hayattan habersiz birer lâf ebesi, palavracı olarak yetişecekler, sağlam bir devrimci olamayacaklardır"* fikrine atıfta bulunan Sarp'a göre gençlerin başta işçiler ve köylüler olmak üzere halk sınıf ve tabakalarının eylemlerinde görev almasındaki amaç, onlara formasyon kazandırmak ve kendi formasyonunu pratik içinde yoğurmaktır. Dev-Genç'e bu ikili görevi yükleyen, yarı-sömürge ve yarı-feodal bir ülkede *"millî sınıf ve tabakaları, işçi sınıfı öncülüğünde devrim için teşkilâtlandırılan ve millî demokratik devrim mücadelemizde hegemonyasını kuran bir siyasî örgütün"* yokluğudur. Ancak bu durum, gençlik örgütünün niteliğinin yanlış değerlendirilmesine, bir yan örgüt olmaktan çıkarılmasına yol açmamalıdır. Sarp, tüm bu nedenlerden ötürü Dev-Genç'in işçi sınıfı ideolojisiyle ideoloji ve eylem açısından bağımlılığını korurken örgütsel bağımsızlığını devrimci mücadelenin yaygınlaşması için koruyacağını altını çizer (Sarp 1970: 277-278).

Ekonomik ve sosyolojik gelişmeler, ideolojik referanslar ve MDD hareketinin siyasal örgütten yoksun olması nedeniyle, sosyalist öğrencilerin sorumluluğu artmıştır. Sosyalist öğrenci hareketi, toplumun *"bilinçlileri"* olarak emekçilere bilinçlenme ve örgütlenme konusunda

destek olma görevini üstlenmiş; örgütlenme ve işgal, boykot, eylem, yürüyüş, miting gibi pratikler konusunda kısa sürede elde ettikleri deneyimi emekçilere aktarmaya çalışmıştır. Bu nedenle, Türkiye’de işçilerle öğrenciler arasındaki ilişki Fransa’daki “karşılaşma”nın ötesine geçebilmiştir; ancak zımnî işbirliği ortak bir mücadeleye dönüşmemiştir. Zira Fransa’da, Althusser’in ifadesiyle, işçi sınıfının acil talepleri ile öğrencilerin ütopyik umutları arasında var olan uçurumun bir benzeri Türkiye’de de geçerlidir. Türkiye’de de ücretler artmış, sendikal haklar gelişmiştir ve işçilerin daha iyi çalışma koşulları ile daha yüksek maaş elde etmekten başka bir amacı yoktur.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Öğrenci hareketi, 1968 Türkiye’sinde yeni bir olgu değildir. Bu tarihte, 1960 baharındaki hükümet karşıtı protesto eylemlerinin anısı henüz tazedir. 1961 Anayasası’nın düşünce ve örgütlenme özgürlüğüne tanıdığı olanakların, yeni kurulan yayın evlerinin art arda yayımladığı sosyalist kitapların ve diğer sol yayınların etkisiyle, yükseköğrenim gençliği arasında sosyalizm hızla yayılmaya başlamış ve gençlik kendini 1960 ayaklanmasından çok daha köklü değişimleri hedefleyen, uzun soluklu bir mücadelenin içinde bulmuştur. Türkiye’nin uzun ‘68’i, bir bakıma ideolojik formasyonu Kemalist dünya görüşüne dayanan öğrenci gençlik muhalefetinin sosyalistleşmesinin ve kitlesel bir güç hâline gelişinin tarihidir.

Türkiye ‘68’inde eski kuşakların gençlik üzerinde belirgin bir etkisi vardır. Bu dönemde Fransa’da gençlik nezdinde –esasen genel olarak Batı Avrupa’da- komünist partiler itibar kaybına uğrarken ve köhnemiş bir siyaset biçiminin temsilcisi olarak görülürken, Batı Avrupa gibi köklü bir örgütlü sol geleneğe sahip olmayan Türkiye’de yeni kurulan TİP, öğrenci gençliğin politize olmasında ve sosyalizmi benimsemesinde önemli rol oynamıştır. Keza, yine eski kuşaklardan aydınların çıkardığı Yön dergisinin de sosyalizme karşı önyargıların kırılmasındaki işlevi büyüktür. Zihinsel dönüşüm devam etmiş ve 1968 yılı itibarıyla –yıllarca örgütsel bütünlüğü kesintilere uğramış olan- eski

TKP kökenli komünistlerin etkisi daha baskın hâle gelmeye başlamıştır. Türkiye’deki sosyalist öğrenci hareketi, hedefi belirsiz soyut bir “devrim” için değil, adı ve hedefi belli devrim stratejisi doğrultusunda mücadele etmiştir. Ayrıca örgütlüdür ve kendi içinden etkili liderler çıkarmıştır. Fransa’nın Mayıs ‘68’inde ise öznelcilik eğilimi egemendir, otorite fikrine karşıtlık ve hiyerarşik-bürokratik çağrışımları dolayısıyla kuralları ve sınırları belli bir örgütlenme değil, esnek bir örgütlenme tarzı tercih edilmiştir. Türkiye’de uzun vadeli bir devrim programı doğrultusunda hareket edilmiştir, Fransa’da ise öğrenci ayaklanması ani ve programsızdır.

Türkiye’deki sosyalist öğrenci hareketi, kendini Batı ülkelerindeki öğrenci hareketlerinden ayıştırmaya ve az gelişmişlikten ileri gelen farklılıklarını vurgulamaya özen göstermiştir. Fransa’daki öğrenci hareketi ise tam aksine kendi ülkelerini “gelişmiş ülkeler” sınıfına yerleştiren her ne varsa onunla hesaplaşma hâlinindedir. Sanayileşmiş ekonomi, refah devleti ve tüketim toplumu kadar birey üzerinde tahakküm kurduğu düşünülen toplumsal mekanizmalar da öğrenci gençlerin hedefindedir. Onlara göre burjuva devlet ve toplum düzeni bir yıkılsa, tüm sorunlar ortadan kalkacak ve özgürlük elde edilecektir; fakat yıkılacak olanın yerine ne getirilmek istendiği, “özgürlük” kavramıyla tam olarak ne kastedildiği yeterince net değildir. Fransız öğrencilerin ideolojik formasyonun eklektik yapısının nedenini bu belirsizlik ve öğrenci hareketini yaratan sorunların parçalılığında aramak gerekir. Türkiye’de ise öğrenci hareketinin odağında yer alan sorunlar nispeten sınırlıdır, muhalefetlerinin hedefinde eğitim sistemi ve siyasal düzen vardır. Akademik taleplerle gerçekleştirilen büyük çaplı boykot ve işgal eylemleriyle protesto edilen yükseköğretim sistemiyle siyasal düzen arasında bağ kurmak zor olmamış ve eğitim sistemini değiştirme hedefi, topyekûn düzeni değiştirme zorunluluğunun bir parçası olarak görülmeye başlamıştır. Zira, eğitimdeki sorunlar daha büyük sorunların göstergesi olarak kabul edilmiştir.

Türkiye’nin sosyalist gençleri, kendilerini az gelişmiş –hatta onların deyimiyle “geri bırakılmış”- bir ülkenin aydınları olarak

görmüştür. Düşüncelerine ve eylemlerine bu bilinç yön vermiştir. Fransa'daki öğrenci hareketinin ise ülkelerinin aydını, bir başka ifadeyle “aydınlatanı” olmak gibi bir sorumluluk bilinciyle davrandığını söyleyemeyiz. Bu iki ülkenin öğrenci hareketlerini birbirinden farklı kılan en temel ayırım noktalarından biri budur. Dolayısıyla Türk öğrencilerde toplumun diğer kesimlerini bilinçlendirme veya onlara yol gösterme sorumluluğu adeta kendiliğinden gelişmektedir. Bunu özellikle işçi hareketi ile topraksız ve küçük üretici köylülerle kurulan ilişkilerde gözlemlemek mümkündür.

Bu dönemde, Türkiye’de de sınıf mücadelesi yaşanmış; ancak işçi hareketi, mevcut sistem açısından Fransa’da olduğu kadar büyük bir tehlike yaratmamıştır. Fransa, sanayi toplumuna özgü sınıf yapısına ve dolayısıyla hem nicel hem de nitel açıdan güçlü bir işçi sınıfına sahip olduğu için işçiler bağımsız bir güç olarak genel ayaklanmanın en önemli bileşeni olmuştur. Bu nedenle, öğrenciler kendilerini işçilere sınıf bilinci kazanmalarında ve örgütlenmelerinde yardımcı olmakla yükümlü hissetmemiştir. İşçilerin öğrencilerden alabilecekleri bir ders de yoktur. Türkiye’de ise tam tersi bir durum söz konusudur. İşçiler 1968’de, ne nicel ne de nitel açıdan Fransa’daki işçi sınıfının gücüne sahiptir. Nitekim, Türkiye tarihinin ilk büyük kitlesel işçi ayaklanması olan ve gerek yaygınlığı gerekse etkisi bakımından Fransa’daki genel grevin hayli gerisinde kalan 15-16 Haziran direnişi, Mayıs ‘68’den iki yıl sonra yaşanabilmiştir. Emekçi kitleleri bilinçlendirmek ve örgütlemek için yoğun çaba gösteren sosyalist öğrenciler, gerek 15-16 Haziran direnişinde gerekse diğer eylem ve mitinglerde işçi ve köylülerin en önemli destekçisi olmuştur.

KAYNAKLAR

Aksoy, Öznur (2008), *Situasyonist Enternasyonal ve 1960 Sonrası Sanatta Başkaldırı*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Akyüz, Yahya (1969). “Fransa’da Öğrenci Hareketleri”. *1968 Yılı Öğrenci Hareketleri (Dünyada ve Türkiye’de)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No.7. s. 120-133.

- Alper, Emin (2009). *Student Movement in Turkey from a Global Perspective, 1960-1971*. Unpublished PhD Thesis. İstanbul: Atatürk Institute for Modern Turkish History at Boğaziçi University.
- Alptekin, Cihan (1968). “Bir Gençliğin Başkaldırısı”. *Türk Solu*, S. 34, s. 8.
- Althusser, Louis (1975). “1968 Mayıs Olayları Üzerine Bir Mektup”. Çev. Taciser Belge. *Birikim*, S. 1, s. 39-49.
- Arslantunalı, Mustafa ve Baker, Ulus (1988). “‘68 ve Devrimci Bir Özne Arayışı”. Gen. Yön. Ertuğrul Kürkçü. *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*. IV. Cilt. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 1526-1527.
- Aybar, Mehmet Ali (1968). *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm - Seçmeler: 1945-1967*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Aydınlık (1968). “Dünya Türkiye ve Devrimci Mücadele”. *Aydınlık*, S. 1, s. 1-31.
- Belli, Mihri (1970). “Demokratik Devrim: Kime Karşı, Kimle Birlikte?”. *Yazılar 1965-1970*. Ankara: Sol Yayınları.
- Boran, Behice (1968). *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*. İstanbul: Gün Yayıncılık.
- Boratav, Korkut (2004). *Türkiye İktisat Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Boulé, Jean-Paul (2009). “May 68, Sartre and Sarkozy”. *PhaenEx*, Vol. 4, No. 2, p. 1-25.
- Çayan, Mahir (1969). “Son Gençlik Hareketi Üzerine: İçinde Bulduğumuz Evre ve Gençliğin Durumu”. *Türk Solu*, S. 77, s. 14.
- Direk, Zeynep (2012). *Çağdaş Felsefe II*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Duverger, Maurice (1968). “Avrupa Gençliğinin Başkaldırısı”. *Ant*, S. 78, s. 10-11.
- Eraslan, Toygun (1968). “Gençler Üniversiteyi Niçin İşgal Etti?”. *Ant*, S. 78, s. 6.
- Erten, A. Bağış (2008). “Türkiye’de 68”. Ed. Murat Gültekingil. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*. VIII. Cilt. Sol. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 834-846.

- Fraser, Ronald (2008). *1968: İsyancı Bir Öğrenci Kuşağı*. Çev. Kudret Emiroğlu. İstanbul: Belge Yayınları.
- Feyizoğlu, Turhan (2004). *Fikir Kulüpleri Federasyonu: Demokrasi Mücadelesinde Sosyalist Bir Öğrenci Hareketi*. İstanbul: Ozan Yayıncılık.
- Gill, Jungyun and DeFronzo, James (2009). “A Comparative Framework for the Analysis of International Student Movements”. *Social Movement Studies*, Vol. 8, No. 3, p. 203–224.
- Hobsbawm, Eric (2003). *Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991: Aşırılıklar Çağı*. Çev. Yavuz Alogan. İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Hobsbawm, Eric (2006). *Tuhaf Zamanlar: Bir 20. Yüzyıl Hayatı*. Çev. Saliha Nilüfer. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kalouche, Fouad & Mielants, Eric (2008) “Dünya Sisteminin ve Sistem Karşıtı Hareketlerin Dönüşümü: 1968-2005”. Ed. G. W. Martin. *Toplumsal Hareketler 1750-2005: Dipten Gelen Dalgalar*. Çev. Deniz Keskin. İstanbul: Versus Kitap, s. 219- 282.
- Kışlalı, Ahmet Taner (1974). *Öğrenci Ayaklanmaları*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kurlansky, Mark (2008). *1968: Dünyayı Sarsan Yıl*. Çev. Zehra Savan. İstanbul: Everest Yayınları.
- Lenin, Vladimir İlyiç. (1968). “Gençlik Üzerine Yazılar”. *Aydınlık Sosyalist Dergi*, S. 1, s. 62-74.
- Mao, Tse Tung (1969). “Gençlik Hareketinin Hedefi”. *Aydınlık Sosyalist Dergi*, S. 4, s. 314-323.
- Morin, Edgar (1998). “Edgar Morin ile Söyleşi: Bir Uygarlık Bunalımı”. Söy. Jean-Jacques Brochier. Çev. A. Derman. *Cogito*, S. 14, s. 102-117.
- Öcal, Kenan (1969). “Marcuse Bir Devrim Peygamberi mi?”. *Aydınlık*, S. 11, s. 390-397.
- Özerturgut, Ömer (1968). “Gençlik ve Millî Demokratik Devrim”. *Türk Solu*, S. 57, s. 12.
- Ünal, Erkal (2008). “Sol Düşüncenin Ortasında ve Kıyısında: Çeviri Kitaplar”. Ed. Murat Gültekingil. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*. VIII. Cilt. Sol. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 418-431.

- Ünüvar, Kerem (2008a). “Öğrenci Hareketleri ve Sol”. Ed. Murat Gültekingil. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce* VIII. Cilt. Sol. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 811-820.
- Ünüvar, Kerem (2008b). “Fikir Kulüpleri Federasyonu (1965-1969)”. Ed. Murat Gültekingil. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce* VIII. Cilt. Sol. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 821-829.
- Parla, Taha (2007). *Türkiye’de Anayasalar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ross, Kristen (2002). *May ‘68 and Its Afterlives*. Chicago and London: The University Chicago Press.
- Sarp, Atilla (1970). “Gençliğin Proleter Devrimci Kavgadaki Yeri”. *Aydınlık Sosyalist Dergi*, S. 16, s. 276-280.
- Sartre, Jean-Paul (2011). *Aydınlar Üzerine*. Çev. Aysel Bora. İstanbul: Can Yayınları.
- Savran, Sungur (2009). “1968: Bir Devrimci Dalganın Adı”. *Devrimci Marksizm*, S. 9, s. 85-100.
- Savran, Sungur (2010). *Türkiye’de Sınıf Mücadeleleri*. I. Cilt. 1908-1980. İstanbul: Yordam Kitap.
- Seidman, Michael (2004). *The Imaginary Revolution: Parisian Students and Workers in 1968*. New York: Berghahn Books.
- Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*. V. Cilt (1988a). Gen. Yön. Ertuğrul Kürkçü. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*. VII. Cilt (1988b). Gen. Yön. Ertuğrul Kürkçü. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sözer, Berran (2011), *Situasyonist Enternasyonal, Bir Modernite Eleştirisi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Şener, Mustafa (2010). *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset: Yön, MDD ve TİP*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Tekeli, İlhan (1995). “Geç Aydınlanan Bir Ülkede Erken Aydınlananların İkilemi ve Popülizm”. Ed. Sabahattin Şen. *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*. İstanbul: Bağlam Yayınları, s. 399-400.
- Timur, Taner (2000). *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Türk Solu (1969). “Fkf (DEV-GENÇ) Kurultayı Proleter Devrimcilerinin!”. *Türk Solu*, S. 100, s. 8.

Tütengil, Cavit Orhan (1970). *Az Gelişmenin Sosyolojisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.
Yıldırım, Ali (2008). *FKF Dev-Genç Tarihi (1965-1971): Belgelerle Bir Dönemin Serüveni*. İstanbul: Doruk Yayınları.

